

Sisak 1990. — 1991.: ratni zločini nad Srbima

TIHOMIR PONOŠ

Arhiv Srba u Hrvatskoj

Članak opisuje ratne zločine počinjene nad Srbima u Sisku, civilima, za vrijeme rata 1991. godine. Opisuje okolnosti i događaje koji su multietničku sredinu Siska pretvorili u mjesto smrti više od stotinu civila srpske nacionalnosti. Opisuje i zaoštavanje političkih prilika na Baniji i u Hrvatskoj u razdoblju od izbora 1990. godine, pa do izbijanja rata i u sklopu toga detaljnije analizira zaoštavanje i politiku konfrontacije i separatizma koju je vodio SDS. Analizira ulogu države u likvidacijama Srba, posebno policije i policijskih jedinica koje su bile uključene u odvođenja i likvidacije, te sporost i neefikasnost pravosuđa u procesuiranju počinitelja.

KLJUČNE RIJEČI: Srbi, Sisak, ratni zločini, Vukovi, ubojstva, odvođenja

/

Jedini zadatak u ratu je ubiti neprijatelja. To je izjavio Ivan Vekić¹ na suđenju Vladimiru Milankoviću i Dragi Bošnjaku optuženima za ratne zločine počinjene nad Srbima u Sisku.² Nakon što je to izjavio, Vekić se okrenuo prema optuženima i s njima se izljubio. Tko je u Sisku bio neprijatelj? Sudeći prema optužnici Županijskog državnog odvjetništva u Osijeku protiv Milankovića i Bošnjaka³ to je 25 Srba civila, umirovljenika, vozača autobusa, djevojaka. Prema popisu koji je objavljen u Hrvatskoj ljevici,⁴ ubijeno je 107 Srba, a njihova

1 Ministar unutarnjih poslova od 31. srpnja 1991. do 15. travnja 1992.

2 Documenta – Zločin u Sisku – izvještaji sa suđenja, <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 77.

3 Županijsko državno odvjetništvo u Osijeku, broj K-DO-53/11 od 16. prosinca 2011. http://www.centar-za-mir.hr/uploads/OPTUZNICA_SISAK_skracena.pdf

4 "Dossier: Zločini u Sisku – Ubijeni i nestali", *Hrvatska ljevica* 7/2002. To nije jedini objavljeni poimenični popis žrtava. Zajednica Srba u Hrvatskoj 2007. podnijela je kaznenu prijavu protiv

socijalna struktura također otvara pitanje tko je bio neprijatelj. Za 37 žrtava nije navedeno zanimanje, 23 su bile radnici, 13 umirovljenika, šest čuvara u poduzeću, troje trgovaca/piljara (i još šest članova njihovih obitelji), za četvero se navodi da su imali visoku stručnu spremu, za dvoje da su bili vozači, policajci i zaposleni na željeznici, a po jedna žrtva su bile umirovljeni potpukovnik JNA, elektrotehničar, automehaničar, tehničar, kozmetičarka, autoprijevoznik, službenik u pravosudnoj policiji, oficir JNA i dijete.

Odgovor na pitanje “tko je neprijatelj”, a da nije na suprotnoj strani bojišta, krije se u Izvještaju predsjedniku Republike Franji Tuđmanu, kojega mu je 2. listopada 1991. godine dostavio njegov savjetnik Stjepan Herceg. U izvještaju piše da “postoje sigurni podaci o nezakonitim uhićenjima mirnih građana srpske nacionalnosti, koji se odvođe i za koje nitko ne zna da li su živi ili mrtvi” i dalje da su

na groblju u Sisku pokopani ubijeni članovi obitelji Vila, što je bila odmazda zbog fizičkog sukoba jednog od članova obitelji s gardistom u gostionici. Svi su pokopani bez znanja građana, postoje obdukcioni zapisnici, a obducent predočava dokaze o 16 takvih slučajeva. Policija ne pokazuje interes, pa predlažem nastavak izvida radi otkrivanja počinitelja jer držim da njihovo privođenje i suđenje može donekle ublažiti revolt i strah članova obitelji pokojnih.⁵

Herceg je izvještaj dostavio i ravnatelju Službe za zaštitu ustavnog poretka Josipu Manoliću. U Sisku je razgovarao s gardistima, članovima obitelji nestalih i patologom. Gardisti Hercegu nisu dali nikakve podatke, dojam je bio da ne žele govoriti jedan pred drugim te da bi se podatke moglo pribaviti pojedinačnim razgovorima. “Većina mojih sugovornika aludira na bivši krizni štab, oca i sina Bobetka, kao osobe pod čijim okriljem su se događaji odvijali.”⁶ Ovim radom pokušat će se odgovoriti na pitanje kako su civili postali neprijatelji i kako su i pod kojim okolnostima u ljeto i jesen 1991. godine ubijani.

Franje Gregurića i još 11 osoba i uz nju objavilo popis s više od 600 imena i prezimena ljudi, uglavnom Srba, ubijenih ili poginulih u Sisku i okolici od 1991. godine, ali taj je popis veoma nepouzdan.

5 Boris Pavelić, “Tuđman je znao detalje o likvidacijama Srba u Sisku”, *Novi list*, 29. siječnja 2002. citirano prema *Hrvatska ljevica* 7/2002.

6 Isto.

/ Od izbora do referenduma

Područje Banije, tadašnja Zajednica općina Sisak, bilo je izrazito etnički miješano područje. Prema Popisu stanovništva iz 1991. godine na području Zajednice općina Sisak živjelo je 172.359 ljudi, od toga 84.142 (48,82 posto) Hrvata i 71.087 (41,24 posto) Srba. U Općini Sisak živjelo je 84.348 stanovnika, Hrvata 54.621 (64,76 posto), Srba 19.209 (22,77 posto). U samom gradu Sisku živio je 45.791 stanovnik, od toga Hrvata 26.839 (58,61 posto) i 10.829 (23,65 posto) Srba. Općina Sisak bila je jedina od njih pet (Dvor, Glina, Kostajnica, Petrinja) u Zajednici općina u kojoj je hrvatsko stanovništvo bilo većinsko.⁷

Područje Banije se, kao i drugi dijelovi Hrvatske, početkom 1990. godine politički pluraliziralo. Općinski odbor HDZ-a Sisak osnovan je već 28. listopada 1989. godine⁸ u gostionici "Brajković" u Odri Sisačkoj. Prvi predsjednik OO HDZ Sisak bio je Ivan Radičević. Prva organizacija HDZ-a u glinskoj općini osnovana je 1. travnja 1990. u selu Gornja Bučica, a prvi predsjednik općinskog odbora bio je Nikola Maričković. U ostalim općinama Zajednice općine Sisak HDZ je stranačke organizacije formirao nakon izbora održanih u travnju i svibnju 1990. godine.

Srpska demokratska stranka započela je osnivati ogranke na Baniji nešto kasnije. Osnivačka skupština SDS-a održana je 17. veljače 1990. na platou ispred željezničkog kolodvora u Kninu,⁹ a nakon osnivačke skupštine stranka je započela osnivati ogranke. Prvi ogranak na Baniji osnovan je u Dvoru na Uni, u Hotelu "Central", 2. ili 4. ožujka 1990.¹⁰ Za predsjednika je izabran Predrag Popović, a njegov zamjenik je bio Bogdan Vajagić koji će prije izbijanja rata postati predsjednik općinske stranačke organizacije. Mjesni odbor SDS-a

7 Popis stanovništva 1991. – Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1992.

8 Željko Maljevac, "Počeci višestranačja u Sisku i na Banovini (političke stranke u Sisku i na Banovini uoči višestranačkih izbora 1990.)", *Zapisi s Banovine 1990., 1991 i 1995., Dokumenti (knjiga 4)*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2009. str. 41 i Domagoj Knežević, "Hrvatska demokratska zajednica od osnivanja do raskida s Jugoslavijom", doktorski rad, Hrvatski studiji, Sveučilište u Zagrebu, 2015., str. 199, dostupno na file:///C:/Users/Arhivoz/Downloads/domagoj_knezevic_hrstud_2015_diser_sveuc.pdf

9 Domagoj Knežević, "Srpska demokratska stranka od osnivanja do konstituiranja prvoga višestranačkog Sabora", *Časopis za suvremenu povijest*, 1/2011, str. 9.

10 Maljevac, n. dj., str. 37 i Knežević, n. dj., 2011., str. 11 ne navode iste datume.

u Glini osnovan je 24. ožujka 1990. na igralištu NK Banija, a za predsjednika je izabran Petar Kralj.¹¹ Osnivanje SDS-a u Sisku teklo je nešto sporije. Sastanak Inicijativnog odbora SDS-a Općine Sisak održan je 15. svibnja 1990. u Društvenom domu Krajiški Brđani.¹² Na sastanku je bilo 13 ljudi, uvodno izlaganje održao je Dragan Tatišić, budući predsjednik općinske organizacije SDS-a, odlučeno je da su “svi prisutni od danas članovi Inicijativnog odbora, a da će se isti proširiti sa budućim aktivistima koji će pokrivati čitavi teren općine Sisak”.¹³ Inicijativni odbor održao je još tri sastanka, a osnivačka skupština održana je 23. srpnja 1990. godine.

Na parlamentarnim izborima održanim 22. travnja i 6. svibnja 1990. godine u Sisku je pobijedio SKH-SDP. Od osam saborskih mandata, u tri vijeća Sabora, osvojio ih je pet (po jedno mjesto u Društveno-političkom i Vijeću općina, tri u Vijeću udruženog rada), HDZ jedan (u Društveno-političkom vijeću), a po jedan mandat u Vijeću udruženog rada osvojili su kandidati Udruženja samostalnih privrednika Đurđevac, odnosno Socijalističkog saveza – Saveza socijalista Hrvatske.¹⁴

Na lokalnim izborima u Sisku također je pobijedio SKH-SDP. Jedno mjesto u Vijeću udruženog rada ostalo je nepopunjeno, a od 144 odborničkih mjesta SKH-SDP je osvojio 73, HDZ 41, nezavisnih odbornika izabrano je 19, šestero iz SS – SSH, po dva iz USP i SOH-a, a jedan iz HSS-a.¹⁵ Za predsjednika Skupštine općine Sisak izabran je Miroslav Matić iz SKH-SDP-a. Većina Srba Siska i Banije svoj je glas dala SKH-SDP-u. Srpska demokratska stranka bila je organizacijski slaba na Baniji, a povjerenje u SKH-SDP uoči izbora još uvijek veliko. Mnogi Srbi doživljavali su SKH-SDP kao zaštitnika Srba i njihovih interesa, a razlog za to vidjeli su i u tradiciji koju je SKH-SDP baštinio iz Drugog svjetskog rata i borbe protiv ustaškog režima.

Međutim, promjene su započele vrlo brzo. Povjerenje u SKH-SDP se smanjivalo, sve je više Srba smatralo da se u tu stranku ne mogu pouzdati i da ih ona neće zaštititi, a istodobno su politiku HDZ-a doživljavali kao ugrozu i kao

11 Knežević, n. dj., 2011., str. 11.

12 HR-DASK-SACPE-691, Srpska demokratska stranka – Općinski odbor Sisak, Zapisnik sa osnivačkog sastanka Inicijativnog odbora SDS Općine Sisak.

13 Isto.

14 Detaljno o rezultatima izbora na <https://www.izbori.hr/arhiva-izbora/index.html#/app/parlament-1990>

15 “Konačni rezultati izbora u Sisku”, *Jedinstvo*, 2133, 24. svibnja 1990.

resantiman ustaštva. Dušan Glavaš, osnivač SDS-a u Šašu pored Siska, piše da ga je 1. svibnja posjetio Bogdan Erceg¹⁶ i kazao mu da u tom dijelu Banije treba početi osnivati SDS jer je “naš narod” u velikoj opasnosti od HDZ-a, a SDP ga je prevario. Glavaš, vlasnik trgovine i gostionice “Lula mira”, radio je na osnivanju SDS-a na potezu Sunja, Dubica, Kostajnica, Jasenovac, a zaključuje da je narod tada još bio uz Račana, uz ostalo i zato što je Borislav Mikelić,¹⁷ petrinjski moćnik i generalni direktor “Gavrilovića”, bio uz Račana.¹⁸

U prvi višestranački Sabor izabran općim pravom glasa izabrano je ukupno 351 zastupnika u tri vijeća, a među njima je njih tek petero bilo iz SDS-a. U većini izbornih jedinica SDS nije imao svoje kandidate jer se stranka nije stigla dovoljno brzo organizirati. U tim općinama srpsko stanovništvo većinom je svoj glas dalo SKH-SDP-u.

Međutim, bez obzira na to što je imao samo pet zastupnika, za pobjedničku Hrvatsku demokratsku zajednicu SDS je stranka koja se predstavlja kao predstavnik Srba u Hrvatskoj i stranka s kojom će se razgovarati o statusu Srba u Hrvatskoj. Tuđmanu odgovara takva stranka. Predsjednici stranaka Franjo Tuđman i Jovan Rašković sastali su se u Zagrebu 11. svibnja 1990. godine,¹⁹ dakle prije konstituiranja Sabora, a već iz tog razgovora bile su jasne krupne razlike između dvije stranke. Za HDZ su Srbi u Hrvatskoj bili nacionalna manjina, ne konstitutivni narod, za SDS su Srbi u Hrvatskoj bili konstitutivni, suveren narod, ne nacionalna manjina, koji ima pravo i na određenu razinu autonomije. Raškovićev je stav bio da su hrvatski narod i Hrvatska nedvojbeno suvereni, ali ako će Hrvati labaviti ili prekidati odnose s Jugoslavijom, onda i Srbi imaju isto pravo u odnosu prema Hrvatskoj. Međunacionalni odnosi su bili pogoršani, izbijali su incidenti od kojih je vjerojatno najveće posljedice imao stvarni ili konstruirani slučaj Mlinar u Benkovcu²⁰ (zbog tog slučaja zastupnici

16 Autor nije uspio otkriti o kojem je točno Bogdanu Ercegu riječ.

17 Mikelić se udaljio od SKH-SDP-a Ivica Račana, ali se nije približio SDS-u Jovana Raškovića. Osnovao je Socijalističku partiju Hrvatske – Partiju jugoslavenske orijentacije koja se 1991. priključila Savezu komunista – Pokretu za Jugoslaviju.

18 Dušan Glavaš, *Naša Krajina, ratni dnevnik 1990. – 1995. godine*, Knjiga-komerc, Beograd, 2005., str. 13.

19 Knežević, n. dj, 2011., str. 20.

20 Miroslav Mlinar bio je predsjednik Mjesnog odbora Benkovac SDS-a koji je 18. svibnja 1990. ranjen nožem, u lako moguće insceniranom napadu. Zadarski liječnici zaključili su da je Mlinar zadobio lakše tjelesne ozljede. Mlinara su prebacili u bolnicu u Knin, a mediji iz Srbije svakodnevno su dramatično izvještavali o stvarnom ili insceniranom događaju i Mlinarovom

SDS-a nisu došli na konstituirajuću sjednicu Sabora 30. svibnja), tenzije su svakim danom rasle. Popularnost SDS-a je rasla. U Petrinji je 23. lipnja na Trgu maršala Tita ispred robne kuće "Petrinjka" na zboru na kojem je bilo 10.000 ljudi, osnovan ogranak SDS-a za čijeg je predsjednika izabran liječnik Rajko Jasić.²¹ Rašković je u svom govoru iznio političku platformu stranke:

Mi smo Srbi po rodu, mi pripadamo zajednici srpskog naroda, ali smo po domu, po mjestu gdje živimo pripadnici hrvatske države... Mi smo za autonomiju. Mi nismo za boljševičku autonomiju kao u Srbiji. Mi nismo za srpsku državu u Hrvatskoj, već smo za modernu autonomiju kakvih ima u Evropi preko 500. Mi ne krijemo da poduzimamo prve korake. Predložiti ćemo da se formira nova zajednica općina i kod tog prijedloga ostajemo. Mi zajednicu općina kao bazu buduće autonomije osnivamo zbog toga da bi srpskom narodu u Hrvatskoj omogućili da se služi svojim jezikom, da piše svojim pismom, da ima svoje škole i školske programe, svoje institucije, izdavačka poduzeća, da ima svoje novine i srpsku nacionalnu televiziju u Hrvatskoj. Toranj televizije podići ćemo na Petrovoj gori i to će biti veći spomenik od svih spomenika podignutih srpskom narodu u Hrvatskoj... Mi priznajemo hrvatskom narodu pravo na suverenu hrvatsku državu. To je njegovo pravo i hrvatski se narod plebiscitarno za to pravo odlučio i pokazao što želi. Ali, ako je pobijedio kroatocentrizam, nije pobijedilo ustaštvo. Nadamo se da ćemo sa sadašnjim vodstvom hrvatske države moći voditi razgovore i da ćemo se moći sporazumjeti. Mnoge su stvari u kojima se slažemo, a jedna od najvećih stvari u kojima se ne slažemo je pitanje suvereniteta. Mi hoćemo suverenitet srpskog nacionalnog bića u Hrvatskoj. To je naše civilizacijsko i historijsko pravo i nitko nam ga ne može oduzeti.²²

Sljedećih tjedana za daljnje pogoršanje međunacionalnih odnosa bit će važno stvaranje nove zajednice općina, a posljedice toga osjetit će se i na Baniji, te

zdravstvenom stanju. Slučaj Mlinar imao je snažan propagandni učinak, tvrdilo se da su ga nožem izboli ustaše, te da je nastajuća Hrvatska NDH.

21 "Osnovan ogranak SDS", *Jedinstvo*, 2138, 28. 6. 1990.

22 Željko Maljevac, "Za novu zajednicu općina", *Jedinstvo* 2138, 28. lipnja 1990.

ustavne promjene kojima Srbi (još) neće postati nacionalna manjina, ali će ih dočekati sa zebnjom, dio i otvoreno neprijateljski. SDS je 21. svibnja u Kninu odlučio da Općina Knin istupi iz Zajednice općina Dalmacije te da se stvori nova Zajednica općina sjeverne Dalmacije i Like. Skupština općine Knin je 6. lipnja van snage stavila odluku od 10. travnja o zaključivanju dogovora o udruživanju dalmatinskih općina. Usvojen je zaključak o pokretanju inicijative za osnivanje nove zajednice općina koja bi u nazivu imala sjevernu Dalmaciju i Liku, a odlukom je uvedena ćirilica u upravna tijela kninske općine i naloženo je da se izrade ćirilčno-latinične oznake za putokaze i nazive ulica.²³ Osnivanje Zajednice općina Sjeverne Dalmacije i Like proglašeno je kod crkve Lazarića na Kosovu pored Knina, 1. srpnja 1990. godine, a dva dana kasnije održana je prva sjednica Privremenog predsjedništva Skupštine Zajednice općina Sjeverne Dalmacije i Like i za predsjednika Privremenog predsjedništva imenovan je predsjednik Skupštine općine Knin Milan Babić.²⁴ Zajednicu općina osnovali su Knin, Donji Lapac i Gračac, u zaključku prve sjednice ocjenjuje se da bi ustavnim amandmanima, kakve je Sabor kao prijedlog prihvatio 28. lipnja, ravnopravnost naroda i narodnosti, posebno srpskog naroda, bila bitno narušena. Iz zapisniku priloženog obrazloženja jasno je da se Zajednicu općina namjeravalo proširiti. "Pored opština Knina, Benkovca, Obrovca, Donjeg Lapca, Gračaca, Titove Korenice, postoji veliko raspoloženje da se ovoj Zajednici pridruže i opštine: Vojnić, Vrginmost, Dvor na Uni, Kostajnica, Glina, Petrinja, Pakrac, kao i područja Vrhovina, Plaškog, Okučana i Gospića."²⁵ Općina Dvor na Uni je odluku o pristupanju Zajednici općina Sjeverne Dalmacije i Like usvojila na zajedničkoj sjednici sva tri općinska vijeća 17. srpnja 1990.²⁶ Pitanje Zajednice općina i autonomije Srba u Hrvatskoj bili su i teme sastanka Tuđmana i Raškovića, na kojem je bio i Tuđmanov savjetnik Slaven Letica, 23. srpnja. Transkript tog sastanka objavljen je u *Danasu* koncem srpnja, prije toga

23 Nikica Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990. – 1995.*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2005., str. 65.

24 *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (1990. – 1991.)*, knjiga 2, Zapisnik 1. sjednice Privremenog predsjedništva Skupštine Zajednice općina Sjeverne Dalmacije i Like, Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995., Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Zagreb – Slavonski Brod, 2007. (dalje Dokumenti 2), str. 33–35.

25 Isto.

26 Dokumenti 2, Odluka o pristupanju općine Dvor Zajednici općina Sjeverne Dalmacije i Like, str. 38.

je o tom sastanku Rašković govorio za dnevni list *Politika*, a između sastanka i objave transkripta održan je Srpski sabor u Srbu na kojem je osnovano Srpsko nacionalno vijeće. Rašković je Tuđmana izravno pitao zašto je protiv zajednice općina koja se tada upravo formirala. “Znadete zašto, zato što bi to značilo vraćanje na Vojnu krajinu koju je Habsburška monarhija osnovala iz sasvim povijesnih razloga, što je, znači, povijesno prebrođeno i što to nije bilo u interesu samog srpskog pučanstva. Prema tome, što je to na svoj način akcija da se onemogući, da se spriječi konstituiranje normalne demokratske vlasti u Hrvatskoj”, kazao je Tuđman.²⁷ Rašković mu je kazao da misli da se vlast može konstituirati i sa zajednicom općina, te da je to “etnička zajednica općina. Prema tome, ona je priprema za jednu autonomiju. Ali to ni u kom slučaju nije priprema za prostorno-političku autonomiju. Zajednica općina ipak nije autonomija.”²⁸ Predsjednik SDS-a je kazao da se zajednicom općina želi promovirati srpske škole, srpski jezik, srpske institucije, sredstva informiranja. Tuđman mu je odgovorio da će sve to dobiti u onim mjestima i općinama gdje su Srbi većina, “ali, izdvajanje, rušenje teritorijalnog integriteta Hrvatske, nećemo dopustiti”.²⁹ Razgovaralo se i o pitanju suvereniteta Srba u Hrvatskoj u kontekstu novog Ustava na kojem se radilo, a Rašković je Tuđmana zamolio da se spomene suverenitet srpskog nacionalnog bića. “To nije nikakav državni suverenitet, kada kažete da se priznaje suverenitet srpskog nacionalnog bića, onda im priznajete suverenitet srpskog nacionalnog bića, onda im priznajete dvojnost suvereniteta.”³⁰ Rašković je kazao i da kod Srba vlada strah od ustaškog recidiva.

Objava transkripta u javnosti je poznata ponajprije po Raškovićevoj izjavi da su Srbi “luđ narod”. Na sastanku se razgovaralo o mnogo važnijim temama od procjene pojedinca o psihičkom stanju jedne nacije, koja je izrečena u jednom kolokvijalnom smislu, ali razgovor je zapamćen po toj Raškovićevoj rečenici, a ta je rečenica naštetila njegovom ugledu među Srbima. Iz razgovora se može zaključiti da u tom trenutku, nepuna dva mjeseca nakon HDZ-ova preuzimanja vlasti, HDZ vlast nije konsolidirao. Pogledi na autonomiju bili su bitno različiti. Za Tuđmana je bila moguća kulturna autonomija tamo gdje su Srbi većina. Rašković je, pak, postavio zahtjev za kulturnom autonomijom,

27 “Čija je Hrvatska”, transkript razgovora Tuđman – Rašković, *Danas*, 441, 31. srpnja 1990.

28 Isto.

29 Isto.

30 Isto.

ali nije definirao prostor koji bi tom autonomijom bio obuhvaćen. On je trebao biti izražen kroz nastajuću zajednicu općina koja nije bila teritorijalno definirana i koju hrvatske vlasti nisu namjeravale priznati i tolerirati. Što se tiče pitanja suvereniteta Srba u Hrvatskoj, Rašković je htio da on bude zapisan u budućem Ustavu, ali sadržajno ga nije uspio definirati.

Dva dana nakon tog razgovora održan je masovni Srpski sabor u Srbu u kojem je usvojena Deklaracija o suverenosti i autonomiji srpskog naroda. Deklaracijom je srpski narod definiran kao suveren narod i na temelju suverenosti ima pravo na autonomiju čiji sadržaj ovisi o tome hoće li Jugoslavija biti federativna ili konfederativna država. U prvom slučaju ta je autonomija bila kulturna, a provodila bi se putem općinske samouprave, posebno u općinama u kojima su Srbi većina i povezivanjem tih općina u zajednice. U drugom slučaju "srpski narod u Hrvatskoj ima pravo na političku teritorijalnu autonomiju."³¹

Srpski sabor je konstituiran kao politički predstavnik srpskog naroda u Hrvatskoj, a izvršni organ Srpskog sabora je tada formirano Srpsko nacionalno vijeće. Za predsjednika Srpskog nacionalnog vijeća izabran je Milan Babić, za potpredsjednike predsjednik Skupštine općine Donji Lapac David Rastović i predsjednik Jugoslavenske samostalne demokratske stranke Mile Dakić, a za generalnog sekretara Dušan Vještica. Za buduće događaje na Baniji važan je članak 4. Deklaracije u kojem se navodi da "Srpsko nacionalno vijeće ima pravo da organizuje plebiscitarno izjašnjavaње Srpskog naroda po svim pitanjima bitnijim za njegov položaj u Hrvatskoj i Jugoslaviji, kao i drugim pitanjima koja se tiču ostvarivanja srpskog suvereniteta i autonomnosti".³² Člankom 6. Srpski sabor je unaprijed proglasio ništavnim za Srbe u Hrvatskoj ustavne i zakonske promjene koje im negiraju suverenitet kao narodu i umanjuju autonomno pravo.

Formalni organizator Srpskog sabora bilo je Privremeno predsjedništvo Zajednice općina Sjeverne Dalmacije i Like, a realno je skup organiziralo najuže vodstvo SDS-a.³³ Stranka se nije zamarala demokratskim finesama i procedurama. Deklaracija u Srbu je izvikana, ZO Sjeverne Dalmacije i Like nije zakonito osnovana niti su njena postupanja bila zakonski utemeljena. SDS je koristio

31 Dokumenti 2, Zapisnik sa Srpskog sabora u Srbu 25. 07. 1990., str 43-44.

32 Isto, str. 44.

33 Domagoj Knežević, "Srpska demokratska stranka od konstituiranja prvog višestranačkog Sabora do početka srpske pobune u Hrvatskoj 1990.", *Radovi zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, (60/2018), str. 422.

metodu masovne političke mobilizacije, stalno je organizirao velike narodne zborove, a vrhunac tog zborovanja bio je skup u Srbu. On je zapamćen i po militantnoj atmosferi kojoj su doprinosili i stranački čelnici i taj je sabor trenutak otvorene konfrontacije SDS-a s novoizabranom HDZ-ovom vlašću. Rašković je u Srbu kazao “to što se danas događa sa Srbima u Hrvatskoj je ustanak srpskog naroda, ali ustanak bez oružja”.³⁴ Na saboru u Srbu bio je i Vojislav Šešelj, što je hrvatsku vlast dodatno iritiralo, koji je prodavao prvi broj svog glasila “Velika Srbija”, a njenu je “prodaju osobnim potpisom reklamirao”.³⁵

Sabor u Srbu bio je odgovor SDS-a na ustavne amandmane koji su u Saboru Socijalističke Republike Hrvatske predstavljeni koncem lipnja i o kojima se vodila javna rasprava. U fokusu je bilo pitanje grba. SDS se ponajviše okomio na pitanje povijesnog hrvatskog grba, šahovnice, koja se navodno vraćala među službene republičke insignije, a što je za SDS bio znak revitalizacije ustaštva. Međutim, šahovnica je bila središnji dio grba Socijalističke Republike Hrvatske (uz dodatak tipičan za socijalističku heraldiku: crvena petokraka zvijezda i žitno klasje) i graditi sukob na tome je zapravo bilo kulturno i tradicijski neodrživo, ali politički efikasno. Nije se radilo samo o povijesnom hrvatskom grbu nego

o grbu koji je bila prihvatila čak i heraldika Karlovačke mitropolije u Habsburškoj Monarhiji već u prvoj polovici 18. stoljeća kao zemaljski grb Kraljevine Hrvatske. Treće, radilo se o simbolu koji je bio u središtu grba zavnohovske Hrvatske i, posebno, četvrto, bilo je krajnje uvredljivo za svakoga politički kultiviranog čovjeka, neovisno o nacionalnosti, dovođiti u pitanje legitimnost hrvatskoga nacionalnog grba u vrijeme kada se srpski nacionalni grb preko svake mjere koristio, i gdje je trebalo i gdje nije trebalo, k tome, nerijetko na krajnje neprimjerene načine.³⁶

Istoga dana kada je održan Srpski sabor u Srbu u Zagrebu je započelo dvodnevno zasjedanje Sabora na kojem su usvojeni ustavni amandmani. O stanju

34 Davor Marić, “Rašković: Ovo je ustanak bez oružja”, *Slobodna Dalmacija*, 14241, 26. srpnja 1990.

35 Isto.

36 Drago Roksancić, “Srbi u Hrvatskoj (1989 – 1991): Između lojalnosti, neposlušnosti i pobune”, dostupno na http://www.ffzg.unizg.hr/pov/zavod/triplex2/wp-content/uploads/2012/02/ROKSANDIC_2011_87-120.pdf, str. 102.

u zemlji govorio je predsjednik Predsjedništva SR Hrvatske Franjo Tuđman i izravno se osvrnuo na zbivanja u Srbu. “Da taj sabor nije izazvan nikakvim našim postupcima, štetnim postupcima prema srpskom pučanstvu, nego da je on insceniran, da se on provodi po režiji. Ali, mogu vas obavijestiti, da sam ja imao razgovore, mogli ste vidjeti i iz novina, s tim famoznim Raškovićem, koji jedno govori nama u razgovoru, a drugo u novinama”, kazao je Tuđman.³⁷

Potpredsjednik Sabora Vladimir Šeks obrazložio je 12 amandmana na Ustav. Zaključio je

od današnjeg dana Hrvatska je politički i gospodarski suverena država. Od današnjeg dana imamo u našem Ustavu temelj za uspostavljanje odnosa sa svim drugim suverenim državama, na način da nas druge države imaju smatrati sebi ravnima. To se odnosi kako na Jugoslaviju tako i na druge države u svijetu.³⁸

Govoreći o novim državnim simbolima kazao je da “zamjena državnih simbola novima ne znači okaljavanje starih, jer ako ima krivice i mrlja u novijoj povijesti našeg naroda, za njih su krivi oni koji su zloupotrijebili vlast”. Šeks je kazao i da je volja većine pučanstva da grb bude povijesni hrvatski grb, a zastava hrvatska trobojnica, te da su to simboli koji ne vrijeđaju nikoga, a mogu biti ponos svakoga. Za političke aspiracije SDS-a potencijalno je mnogo neugodniji bio amandman LXIX kojim se ukidaju zajednice općina. Tog 25. srpnja pred zgradom Sabora spuštena je zastava SR Hrvatske s crvenom zvijezdom petokrakom i na jarbol podignuta zastava Republike Hrvatske sa šahovnicom, a gornje lijevo polje nije bilo crvene, kao u grbu SR Hrvatske i kao što je danas, nego bijele boje.

Na toj sjednici Sabora Tuđman je predstavio i osnovne smjernice izrade novog Ustava. U točki 2c temeljnih načela Republika Hrvatska definirana je kao “nacionalna država Hrvata”. Ona je također država drugih naroda i manjina, njenih državljana, Srba u Hrvatskoj, Židova, Talijana, Čeha, Slovaka, Mađara i dr.³⁹ Razlika u odnosu na tada još važeću ustavnu odredbu naizgled nije bila velika, ali bilo je jasno da će ustavnopravni položaj Srba u Hrvatskoj

37 “Riječ predsjednika Republike Hrvatske o aktualnoj političkoj situaciji: Scenarij za tenkove”, *Slobodna Dalmacija*, 14241, 26. srpnja 1990.

38 “Vladimir Šeks: O promjenama republičkog Ustava – uvod u novi Ustav”, *Slobodna Dalmacija*, 14241, 26. srpnja 1990.

39 “Dr. Franjo Tuđman o novom Ustavu: Demokratski, narodni Ustav za sva vremena”, *Slobodna*

biti promijenjen. Naime, SR Hrvatska ustavno je bila definirana kao država hrvatskog naroda, država srpskog naroda u Hrvatskoj i država narodnosti koji u njoj žive.

Stanje je bilo veoma napeto, nepovjerenje je raslo. Članovi SDS-a dobili su zadatak da odmah nakon sabora u Srbu organiziraju straže. "Mi iz mjesnih odbora SDS-a imali smo već razraden plan da poslije Srba odmah uvedemo po svojim mjestima noćne straže jer smo očekivali agresivnost od Tuđmana zbog proglašenja Sabora u Srbu."⁴⁰ U Šašu, Glavaševu mjestu, straže na ulazu i izlazu iz sela postavljene su istu noć. Na udaru su bili i novi simboli Republike Hrvatske. Glavaš piše da je na sastanku u Petrinji dogovoreno da se na Dan ustanka, 27. srpnja, ne dozvoli postavljanje novih hrvatskih obilježja. SDS je s jedne strane htio zadržati socijalističke simbole, a s druge strane se protivio praznicima ustanovljenima u socijalizmu. Desetog srpnja regionalni odbor SDS Banija na sastanku u pravoslavnoj crkvi u Petrinji odlučio je da se Dan ustanka neće slaviti 27. srpnja nego četiri dana ranije, 23. srpnja, na dan kada je 1941. godine u Banskom Grabovcu Vasilj Gaćeša s grupom ustanika izveo oružanu akciju protiv ustaškog režima. Nova zastava Republike Hrvatske odmah je izazvala napetosti i postala točkom sukoba. Na zgradu mjesnog ureda Šaš 26. srpnja postavljena je nova ploča, sa šahovnicom, a na zgradu šumarije nova zastava. Postavio ju je domar zgrade, inače Srbin iz Slovinaca, "ali smo i nju odmah uništili" jer su to bila "ustaška obeležja".⁴¹

Srpsko nacionalno vijeće odbilo je sve usvojene amandmane. Osim toga, na prvoj sjednici održanoj 31. srpnja odlučeno je da

ne prihvata isticanje isključivo hrvatskih nacionalnih simbola, pogotovo šahovnice, kao simbola RH, a posebno tamo gdje je Srpski narod većinsko stanovništvo na područjima historijskih teritorija vojne krajine Slavonije i Dalmacije, koje se nalaze unutar sadašnjih granica republike Hrvatske. SNV je saglasno da se na tim dijelovima republike ističu kao državni simboli Republike Hrvatske dosadašnji simboli sa crvenom zvijezdom petokrakom. Ovaj se stav odnosi na zastavu i grb Republike Hrvatske.⁴²

Dalmacija, 14241, 26. 7. 1990.

⁴⁰ Glavaš, n. dj., str. 20.

⁴¹ Isto.

⁴² Dokumenti 2, Prva sjednica Srpskog nacionalnog vijeća, Knin, 31. 07. 1990. na tvrđavi, str. 54.

Iz rasprave je jasno da se SDS poistovjetio sa Srbima u Hrvatskoj. Predsjednik stranke Jovan Rašković kazao je da bi dao “obrazloženje zašto je SDS tj. Srpski narod protiv ovih amandmana”. Na istoj sjednici SNV je odlučio raspisati referendum o autonomiji i to “za cjelokupno Srpsko stanovništvo koje živi u granicama Republike Hrvatske”. Referendum je najavljen za razdoblje od 19. kolovoza do 2. rujna, bit će organiziran po naseljima i mjesnim zajednicama, a na njemu će se odlučivati o “Srpskoj autonomiji na istorijskim teritorijama objedinjenim sadašnjim granicama Republike Hrvatske”.⁴³

/ Od referenduma do referenduma

Napetost je bivala sve veća. Hrvatske vlasti bile su uvjerenе da bi u dijelu općina, posebno dalmatinskih, u kojima su Srbi većina, mogla izbiti pobuna. U Zagrebu je 16. kolovoza ministar unutarnjih poslova Josip Boljkovac održao sastanak sa sekretarima unutarnjih poslova iz Gospića, Šibenika, Splita i Zadra. Naređeno im je da iz stanica javne sigurnosti na području moguće pobune izvuku oružje rezervnog sastava. Sljedećeg dana skupina policajaca poslana je po tom zadatku iz Šibenika u Knin, ali oružje rezervnog sastava nisu uspjeli izvući. Isto se dogodilo i u Obrovcu gdje je izvlačenje oružja spriječeno okupljanjem stanovnika, mahom srpske nacionalnosti. Iz benkovačke stanice javne sigurnosti izvučeno je 70 automatskih pušaka, a dio oružja izvučen je iz stanica javne sigurnosti u Lici.⁴⁴

Odgovor na taj pokušaj hrvatske policije bile su naoružane straže, podjela oružja rezervnog sastava srpskim civilima, te zaprečavanje cesta koje su iz Dalmacije vodile prema unutrašnjosti Hrvatske. Taj se događaj, kasnije nazvan “balvan-revolucijom”, uzima kao početak pobune dijela Srba u Hrvatskoj. Istoga dana predsjednici skupština općina Knin i Obrovac, Milan Babić i Sergej Veselinović, proglasili su ratno stanje. Predsjednik Skupštine općine Benkovac Zdravko Zečević tražio je smjenu ministra Boljkovca.⁴⁵

U tako uzavreloj atmosferi, na rubu oružanog sukoba i krvoprolića, održan je referendum Srba o kulturnoj autonomiji u Hrvatskoj kojega hrvatske

43 Isto, str. 54–55.

44 Barić, n. dj., str. 78.

45 Knežević, n. dj., 2018., str. 435.

vlasti nisu priznale. U Sisku je referendum bio zakazan za 23. kolovoza. Općinski odbor SDS-a Sisak je 21. kolovoza dostavio dopis Izvršnom vijeću Skupštine općine Sisak, Službi unutarnjih poslova kojim ih je obavijestio o referendumu. "Referendum će se održati u crkvenom dvorištu, vlasništvu Srpske pravoslavne crkvene opštine Sisak, ulica 29. novembra 1943., od koje imamo usmeno odobrenje, od nadležnog crkvenog odbora. Održavanje javnog reda preuzimaju na sebe članovi Srpske demokratske stranke, na mjestu gdje će se održavati javno izjašnjavanje – glasanje."⁴⁶

Nisu postojali propisi po kojima bi se referendum mogao održati, pa su organizatori improvizirali, u nedemokratskoj maniri, kakve provedbene i tehničke mjere treba poduzeti kako bi se referendum proveo. Sastavljena je uputa za izvođenje izjašnjavanja o autonomiji Srba u Hrvatskoj.⁴⁷ Broj i raspored glasačkih mjesta određivao se prema potrebi, a za svako je mjesto trebalo odrediti tri člana odbora i tri zamjenika. Izjašnjavati su se mogli svi stariji od 18 godina s teritorija naselja u kojem se provodi referendum koji imaju valjani lični dokument. Nadalje, izjašnjavati su se mogli svi građani koji žive na teritoriju naselja koji su rođeni u Hrvatskoj ili čiji roditelji žive stalno u Hrvatskoj i imaju hrvatsko državljanstvo. Građanima koji zbog nekog razloga (bolest, vojni rok, pomorci, rad u inozemstvu) nisu u mogućnosti izjasniti se, bit će omogućeno glasanje na osnovu podataka iz ličnih dokumenata. Svi građani koji rade izvan Hrvatske mogu se izjasniti preko anketnog listića koji će biti objavljen u novinama. Dakle, veoma je široko tumačeno tko sve ima pravo glasa na referendumu, a popis birača sastavljen je veoma fleksibilno, bez mnogo pažnje za pedanteriju demokratske procedure. "Glasački spisak formirati na samom glasačkom mjestu na osnovu podataka iz ličnih dokumenata (IME I PREZIME, DATUM I MJESTO ROĐENJA). Glasački spisak zaključiti sa posljednjim danom izjašnjavanja."⁴⁸ Dani referenduma u Sisku bili su četvrtak i petak, 23. i 24. kolovoza. Biračko mjesto bilo je ukrašeno jugoslavenskom zastavom, srpskom zastavom s tradicionalnim srpskim grbom, zastavom SDS-a i "zaglušujućom glazbom i plakatima koji pozivaju na referendum."⁴⁹ Glasanje je prošlo mirno,

46 HR-DASK-SACPE-691, Srpska demokratska stranka – Općinski odbor Sisak, Općinski odbor Srpske demokratske stranke Izvršnom vijeću Skupštine opštine Sisak, 21. 8. 1990.

47 HR-DASK-SACPE-691, Srpska demokratska stranka – Općinski odbor Sisak, Uputstvo za izvođenje izjašnjavanja o autonomiji Srba u Hrvatskoj.

48 Isto.

49 Julije Katančević, "U Sisku u porti crkve Sv. Petke u četvrtak i djelomično petak održan

čak i svečano, a u petak je izjašnjavanje trajalo do 14.30 sati kada je policija zaplijenila 13 praznih i 85 ispunjenih glasačkih listića. Na temelju malog broja zaplijenjenih glasačkih listića (ukupno 98) može se zaključiti da sisačke Srbe, a u gradu ih je živjelo više od 10.000, taj referendum, odnosno ta tema, nije zanimao. Iz toga se, pak, može zaključiti da se položaj Srba u Sisku nije bitno promijenio u odnosu na razdoblje prije izbora, odnosno da se tada nisu osjećali egzistencijalno ili životno ugroženi.

Regionalni odbor SDS-a za Baniju održao je sastanak 8. rujna u Dvoru. Rezultati glasanja nisu bili najurednije obrađeni, ali bilo je jasno da je golema većina podržala autonomiju Srba u Hrvatskoj. U Dvoru je u popisu birača bilo njih 11.455, a za autonomiju ih je glasalo 10.575. U Glini je birača bilo 15.500, od toga Srba 11.200, a s vanjskim glasačima izjasnilo ih se 13.800, od toga su trojica bila protiv, a trojica suzdržani. U Petrinji je autonomiju podržao 11.101 glasač.⁵⁰ Konačni rezultati referenduma objavljeni su na sjednici Srpskog nacionalnog vijeća u Srbu 30. rujna. Prema njima glasao je 756.781 glasač, od toga 567.317 u Hrvatskoj (567.127 za, 144 protiv, 46 nevažećih listića), 189.464 izvan Hrvatske (189.422 za, 28 protiv, 14 nevažećih listića). Za autonomiju se izjasnilo 99,96 posto birača, njih 756.549.⁵¹ Istoga dana Srpsko nacionalno vijeće je pozvavši se na rezultate referenduma proglasilo autonomiju.⁵²

Obostrano nepovjerenje bilo je ogromno. SDS je u krajevima u kojima su Srbi imali većinu organizirao naoružane straže. Nakon referenduma te su straže bile intenzivnije i jače, a “nastala je velika potražnja za oružjem koje se moglo naći, ali je bilo mnogo skupo pa su mnogi mještani prodavali i krave samo da bi kupili karabin ili nešto slično”.⁵³ U Šašu je poslije referenduma organizirana jedinica koja je bila stalno u pripravnosti. S druge strane, zastupnicima u Saboru ponuđeno je oružje za osobnu obranu i sigurnost. Takvu je mogućnost primjerice zastupnica SKH-SDP-a Gordana Grbić odbila.⁵⁴

referendum o autonomiji Srba u Hrvatskoj – Rezultati glasanja 2. rujna”, *Jedinstvo*, 2147, 30. kolovoza 1990.

50 HR-DASK-SACPE-681, Srpska demokratska stranka – Općinski odbor Dvor, Zapisnik sa sastanka od 8. rujna – rezultati referenduma iz kolovoza.

51 Dokumenti 2, Izvještaj o provođenju izjašnjavanja srpskog naroda u Republici Hrvatskoj o srpskoj autonomiji, str. 83–84.

52 Dokumenti 2, Srpsko nacionalno vijeće proglašava autonomiju srpskog naroda u Hrvatskoj, str. 85.

53 Glavaš, n. dj., str. 22.

54 Gordana Grbić, “Protiv ‘mitinga’, barikada i oružja”, *Slobodna Dalmacija*, 14271, 25. kolovoza

Novo dramatično pogoršanje stanja dogodilo se koncem rujna, a povod je bilo oružje rezervnog sastava policije. Ministar unutarnjih poslova Josip Boljkovac naredio je izuzimanje 60 posto naoružanja namijenjenog rezervnom sastavu iz stanica javne sigurnosti i to radi opremanja novoprimitljenog kontingenta policajaca. Na Baniji je dio oružja 27. rujna prebačen iz Dvora na Uni i Kostajnice u Sisak, a u Petrinji takav pokušaj nije uspio.⁵⁵ U Dvoru na Uni i Petrinji veća grupa građana srpske nacionalnosti je 28. i 29. rujna provalila u stanice javne sigurnosti i ukrala oružje. Oružje, i to trofejno, je ukradeno i iz spomen-domova na Šamarici, odnosno u Komogovini blizu Kostajnice. U Dvoru na Uni okupljeno mnoštvo spriječilo je policiju da istražnom sucu u Sisak privede devet osoba, a onemogućena je kriminalistička obrada njih još 20.⁵⁶ Stanje u Petrinji bilo je još teže. U Petrinji je 28. rujna izbio prosvjed protiv oduzimanja oružja rezervnom sastavu milicije. Neredi su izbili u više mjesta na Baniji u poslijepodnevnim i večernjim satima. Sisački tjednik *Jedinstvo* pisao je da su nemiri na Baniji počeli 27/28. rujna kada je kod Mošćenice presretnuto vozilo specijalne policije iz Siska. Presrele su ga nepoznate osobe, a time su počeli nemiri “u kojima je dio srpskog stanovništva masovnim okupljanjima, protestima i terorističkim akcijama podigao ‘ustanak’ protiv Republike Hrvatske”.⁵⁷ *Jedinstvo* je događaje opisalo kao smišljen i organiziran scenarij destabilizacije Republike Hrvatske i demokratski izabrane vlasti, a to potvrđuju “hajdučki napadi” na policijske postaje i odnošenje oružja. Specijalna policija u petak je intervenirala u Petrinji i izgrednike rastjerala suzavcem, a isto je u subotu, 29. rujna, učinila u Dvoru.

Nova riječ, glasilo Jugoslavenske samostalne demokratske stranke čiji je predsjednik Mile Dakić bio potpredsjednik Srpskog nacionalnog vijeća, imalo je drugačiji pogled na zbivanja na Baniji nego li *Jedinstvo*. Za te novine to su bili “pendreci po leđima Srba”.⁵⁸ *Nova riječ* bilježi da u Glini, nešto iza 22 sata 28. rujna, “narod provaljuje u skladište oružja. Pijukom odvaljuju teška vrata. Oružje nestaje u rukama pojedinaca. Jedna žena s puškom trči preko parka

1990.

55 Davor Marijan, *Hrvatska 1989. – 1992. – Radanje države*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2017., str. 468.

56 Marijan, n. dj., str. 469.

57 “Udar na demokraciju”, *Jedinstvo*, 2152, 4. listopada 1990.

58 Vukašin Zorić, “Banija, kraj septembra 1990. – Jovane, Franjo, de ste?”, *Nova riječ*, 2, 4. listopada 1990.

između Napoleonovih platana. Čudne li Krajine.”⁵⁹ U Dvoru na Uni je oko 20 sati procurila vijest da je šef stanice javne sigurnosti oružje dao u Sisak, a “masa ga kažnjava batinama”.⁶⁰ Čim su neredi smireni započela su uhićenja pojedinih čelnika SDS-a i funkcionara. Na širem području Petrinje uhićeni su saborski zastupnici SDS-a Jovan Opačić i Dušan Zelembaba. Obojica su bili naoružani. Pritvoren je i zapovjednik Stanice javne sigurnosti Petrinje Ljuban Lončarević. Među stanovništvo se uvukao strah od specijalaca MUP-a Republike Hrvatske. “Policija u Petrinji je pretraživala stanove i uhićivala na temelju sumnje u počinjenje kaznenog djela ‘oružane pobune’ i ‘sprečavanja službene osobe u vršenju službene radnje’. Oko 650 ljudi (žene, djeca, muškarci), sklonilo se u vojarni 29/30. rujna. Većina se vratila doma 30. rujna.”⁶¹

Dan nakon događaja u Petrinji, 30. rujna, tročlana delegacija (Branko Polimac, Radovan Maljković i Spiro Kostić) bila je na sastanku SDS-a regije Kordun — Banija — Lika. Krizni odbor SDS-e Petrinja formiran je 2. listopada 1990. u Jošavici i čim je odbor osnovan zaključio je da je njegov zadatak pružiti pravnu pomoć svima uhićenima, proganjanima i maltretiranima, te da je potrebno odmah stupiti u kontakt s Advokatskom komorom Srbije i odvjetnikom Đorđem Vučkovićem u Zagrebu.⁶²

Osam stranaka Petrinje (SKH-SDP, HDZ, HSL, HSS, LSD, SDS, SSH, Stranka Jugoslavena) 1. listopada je u Gradskoj vijećnici postiglo međustranački dogovor. “Mi građani Petrinje, Hrvati, Srbi i ostali, nismo za izvanredna stanja i zbjegove, već pozivamo sve uplašene da se okrenu svakodnevnim životnim problemima i našem suštinskom mirnom suživotu na svom tlu.”⁶³ Nakon sastanka pet petrinjskih stranaka (HDZ, HSL, HSS, SKH-SDP, LSD) predsjednica Skupštine općine Petrinja Stanislava Gregurinčić-Žilić kazala je da je njena ocjena “da dolazi do produbljivanja međunacionalnog jaza. A on se može spriječiti samo razgovorima, dogovorima i sastancima. Jer ako dođe od oružja onda će to biti kasno.”⁶⁴

59 Isto.

60 Isto.

61 Marijan, n. dj., str. 470.

62 HR-DASK-SACPE-692, Srpska demokratska stranka – Općinski odbor Petrinja, Krizni odbor SDS Petrinje: Izvještaj o radu Kriznog odbora u periodu od 29. septembra do 7. novembra 1990.

63 J. K., “Protiv izvanrednog stanja i zbjegova”, *Jedinstvo*, 2152, 4 listopada 1990.

64 “Stanka Gregurinčić-Žilić, predsjednica Skupštine općine Petrinja: Produbljivanje nacionalnog jaza”, *Jedinstvo*, 2152, 4. listopada 1990.

Za vrijeme nereda u Petrinji uhićen je Đuro Prečanica, a *Novoj riječi* pričao je o tome kako su ga hrvatski specijalci tukli. “Bolje je poginuti nego doživjeti maltretiranje ovih posebno obučениh ljudi Ministarstva unutarnjih poslova Hrvatske”, kazao je Prečanica, a novinari su zaključili da “surovost specijalaca koju je Prečanica, 60-godišnji ekonomista, iskusio na najbolji način objašnjava zašto Srbi sa Banije napuštaju svoje domove i sigurnost traže u šumi sa oružjem u ruci daleko iza seoskih straža”.⁶⁵

Ne bi li smirili situaciju Petrinju su 5. listopada posjetili član Predsjedništva SFRJ Vasil Tupurkovski i potpredsjednik Saveznog izvršnog vijeća Aleksandar Mitrović. Dušan Glavaš u svojoj knjizi navodi da su odluku o uzimanju oružja iz petrinjske stanice milicije donijeli u Gradskom odboru SDS-a Petrinje. Nakon što su vidjeli što se događa u Sisku gdje je SDS bio slab i neorganiziran, imajući na umu da je u Petrinji etnički sastav stanovništva između Srba i Hrvata pola-pola te da je Boro Mikelić protiv SDS-a, GO SDS Petrinja je odlučio da “preko par milicajaca srpske nacionalnosti zauzmu milicijsku stanicu u Petrinji i odnesu oružje”.⁶⁶ Nakon zbivanja u Petrinji Glavaš je sazvao Mjesni odbor SDS-a Šaš i nakon toga zbor građana s idejom da se Šaš pripoji Kostajnici. Predsjednika sisačkog SDS-a Tatišića obavijestio je da će tako učiniti 12 sela i ustvrdio da su ta sela do 1960. godine bila u kostajničkom kotaru. Otprilike u isto doba, u jesen 1990. godine, Općinski odbor SDS-a Sisak odlučuje osnovati Gradski odbor koji bi trebao raditi po predgrađu u kojem uglavnom žive Srbi i na koncu formirati srpsku općinu Sisak. Srpsko nacionalno vijeće je na sjednici u Srbu održanoj 30. rujna, istoj na kojoj je proglasilo autonomiju, uputilo poziv “srpskom narodu da se svim sredstvima odupre teroru ustašoidne vlasti i zaštiti svoje ljudsko dostojanstvo i svoja građanska i ljudska prava”.⁶⁷

Oružani napadi i teroristički akti na Baniji su nastavljeni što je jasno ukazivalo na to da je situacija sve lošija. Na kuću majke profesora Steve Tomića, predsjednika privremenog organa Općinskog SKH-SDP Petrinja, u Radićevoj 136 je 18. listopada, 20 minuta poslije ponoći, bačen dinamit.⁶⁸ Napetosti na Baniji

65 Đorđe Martić, Jovan Dulović, “Svjedočenje Đure Prečanice (60), uhapšenog na nedavnim događajima u Petrinji: Tukli su me specijalci”, *Nova riječ*, 3, 22. listopada 1990.

66 Glavaš, n. dj., str. 63.

67 Dokumenti 2, Poziv Srpskog nacionalnog vijeća srpskom narodu da se odupre hrvatskoj vlasti, str. 85.

68 “Eksplozija u kući majke prof. Steve Tomića, predsjednika privremenog organa Općinskog SKH-SDP Petrinja: Dinamitom na nedužne”, *Jedinstvo*, 2155, 25. listopada 1990.

bila je svjesna i JNA, pa i prije ovog incidenta. Ona je bilo uzrokovana proglašenjem srpske autonomije i zbivanjima od 28. i 29. rujna koji su za jedne – Hrvate – bili pokušaj legalne akcije stavljanja pod kontrolu naoružanja koje pripada Ministarstvu unutarnjih poslova, a za druge – Srbe – agresija i manifestacija, kako je dio političkog vodstva, posebno tvrdo krilo SDS-a, tvrdio, ustašoidnosti hrvatske vlasti. U dokumentu Komande 5. vojne oblasti JNA od 3. listopada piše da se situacija na sisačko-banijskoj regiji bitno ne popravlja. “Naprotiv, prema proverenim informacijama, iz više izvora, veći deo muškog stanovništva iz s. Oblja[ja], Šaša,⁶⁹ i Majske Poljane, so Glina napustio je svoje domove i povukao se u šume sa oružjem. Raspoložu znatnom količinom ručnih bombi čije je poreklo nepoznato. Pojedini aktivisti SDS zagovaraju da u slučaju intervencije ‘specijalaca’ prema Glini napadnu neko od hrvatskih sela u so Glina.”⁷⁰

Tokom ljeta dominirala su simbolička pitanja zastave i grba. Ta su pitanja bila važna i u jesen, ali važnost simbola bila je ipak potisnuta važnošću konkretnih predmeta, odnosno oružja. Jasno je to i iz citirane depeše JNA, a također i iz intervjua kojega je Đuro Brodarac, načelnik Policije uprave Sisak, član Kriznog štaba za Sisak i Baniju i član Zapovjedništva oružanih snaga Siska i Banije dao u jesen 1991. godine. Brodarac je kazao: “Možda je greška bila kada smo na ovim prostorima htjeli dokraja sprovesti naše zamisli, i zastavu i grb, i sve. Najprije smo trebali nabaviti puške. Na žalost, to se pokazalo sasvim točnim.”⁷¹ Točno je i da je u listopadu 1990. godine Hrvatska demokratska zajednica počela nabavljati oružje i dijeliti ga Hrvatima u Sisku. U ljeto 1992. godine, u kampanji za parlamentarne izbore, objavljen je oglas HDZ-a naslovljen sloganom “Hrabri u ratu – mudri u miru”. U tom oglasu navedeno je sedam razloga zašto dati glas kandidatu HDZ-a Đuri Brodarcu, a na prvom mjestu je navedeno da je “Đuro Brodarac prvi načelnik jedne policijske uprave u Hrvatskoj koji je organizirao obranu svoje regije. On je jedan od organizatora besplatne podjele

69 Iz dokumenta nije moguće precizno rekonstruirati radi li se o selu Šaš na području Sunje ili, što je vjerojatnije, o selu Šaševa na području Gline.

70 Informacija Komande 5. vojne oblasti podčinjenim postrojbama o sigurnosnoj situaciji u Republici Hrvatskoj nakon proglašenja “autonomije” Srba i novih barikada u Kninskoj krajini, Lici, Banovini i Kordunu te zahtijevanja radikala da JNA uvede izvanredno stanje, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2007., str. 57. *Dokumenti, Oružana pobuna Srba u Hrvatskoj i agresija oružanih snaga SFRJ i paravojnih postrojbi na Republici Hrvatsku (1990. – 1991.)*, (dalje Dokumenti 1).

71 Slobodan Ivanović, “Samo nemoj reći da si Hrvat” intervju s Đurom Brodarcom, *Sportske novosti*, 19. listopada 1991.

oružja Hrvatima u sisačkoj općini još u listopadu 1990. Oružje je nabavila ZNA SE HDZ.”⁷² Darko Pavlak, zamjenik Brodarca kao kandidata za Sabor, kao drugi od sedam razloga zašto ga podržati navodi da je “sudjelovao u organiziranju besplatne podjele oružja Hrvatima sisačke općine još u listopadu 1990. Oružje je nabavila ZNA SE HDZ.”⁷³

Pitanje grba i zastave nije nestalo s dnevnog reda. Potvrđuje to slučaj iz Lasinjskog Sjeničaka na Kordunu gdje je, vjerojatno početkom prosinca, Marko Bijelić, šef mjesnog ureda, suspendiran s posla “jer nije izvjesio zastavu sa šahovnicom. Na njegovo mjesto imenovana je druga osoba koja će ako bude mnogo hrabra i odana izvršiti nalog vrhovništva Hrvatske.”⁷⁴

Novi izazov za hrvatske vlasti i nova politička akcija koja je nagovještavala secesiju pobunjenih Srba bio je referendum održan u prosincu o pripajanju pojedinih mjesnih zajednica i naselja sisačke općine i pripajanju općinama sa srpskom većinom, Kostajnici i Petrinji. Članovi SDS-a, predstavnici mjesnih zajednica sisačke općine, održali su sastanak 17. prosinca 1990. u Domu kulture u Četvrtkovcu kod Sunje. Na tom je sastanku odlučeno o provedbi referenduma o izdvajanju iz Općine Sisak i pripajanju Kostajnici i Petrinji. Bili su prisutni predstavnici 22 mjesne zajednice za koje su organizatori referenduma, ponajprije iz etničkih razloga, smatrali da moraju biti odvojene od Siska i priključene drugim općinama. Na tom je sastanku samo dan uoči početka referenduma kojega hrvatske vlasti nisu priznale, osnovana centralna komisija za provedbu referenduma. Tehničke upute dao je Mićo Jelić Grmović, jedan od vodećih ljudi sisačke organizacije SDS-a i od njega je centralna komisija preuzela glasačke listiće, 3807 za izdvajanje i pripajanje Kostajnici i 7038 za izdvajanje i pripajanje Petrinji.⁷⁵

Stanje je i bez referenduma bilo napeto. *Jedinstvo* je izvijestilo da su uhvaćena šestorica terorista, članova “ratnog savjeta” kod Knina. Uhićeni su imali, kako se navodi, četničko znakovlje, a uhićeni su 29. studenoga oko dva sata u noći.⁷⁶ Međunacionalno nepovjerenje na Baniji povećao je i slučaj dr. Spire

72 Predizborni oglas HDZ-a, *Sisački tjednik*, 20, 23. srpnja 1992.

73 Isto.

74 “Otkaz”, *Nova riječ*, 6, 7. prosinca 1990.

75 HR-DASK-SACPE-691, Srpska demokratska stranka – Općinski odbor Sisak, Zapisnik sa sastanka predstavnika mjesnih zajednica opštine Sisak održanog 17. 12. 1990.

76 “Uhvaćena šestorica terorista, članova tzv. ‘ratnog savjeta’ kod Knina – Teroristi s četničkim znakovljem”, *Jedinstvo*, 2162, 13. prosinca 1990.

Kostića potpredsjednika SDS-a Petrinje i uglednog liječnika. Kostić je smijenjen s mjesta šefa Odjela za uho, grlo, nos i oralnu kirurgiju sisačke bolnice, a za njega se navodilo da je praktično stvorio taj Odjel na kojem je radio od 1973. godine.⁷⁷

Referendum je proveden od 18. do 21. prosinca i to u 22 mjesne zajednice i 32 naselja s većinskim srpskim stanovništvom. SDS je objavio da se više od 80 posto stanovništva izjasnilo za izdvajanje iz Siska. Dužnosnik sisačkog SDS-a Mićo Jelić Grmović naveo je da postoji niz ekonomskih, vjerskih, kulturnih i tradicijskih razloga za izdvajanje, da je rezultat referenduma dokaz kompaktnosti srpskog nacionalnog bića, a “pitanje Krajine je opcija srpskog naroda s ovog područja”.⁷⁸ O referendumu su se očekivano oglasile i gradske vlasti i zaključile da je on bio nezakonit, nelegitiman i neprihvatljiv.⁷⁹ Osim s referendumom, gdje je mogao SDS je žurio i s priključenjem cijelih općina Zajednici općina Sjeverne Like i Dalmacije. U Kostajnici je na sjednici skupštine 19. prosinca odlučeno o pristupanju Zajednici općina, a tu je odluku trebalo potvrditi na referendumu.⁸⁰ Odluku je formalno potpisao predsjednik Skupštine općine Vinko Mijočević, Hrvat, koji će nekoliko mjeseci kasnije biti smijenjen. Skupština je zasjedala u nenormalnim uvjetima. Odbornici, a okupilo ih se 38 i među njima je bilo i Hrvata i Srba, su trebali odlučivati i o pripajanju 13 sela kostajničkoj općini. Ispred zgrade općine okupilo se 200 do 300 ljudi, među njima mnogi iz Šaša predvođeni čelnikom SDS-a Dušanom Glavašem. Oni su htjeli prisiliti odbornike da se izjasne, policija je pokušala smiriti stanje, ali je izbila tuča. Na koncu su odbornici hitno odlučivali kako bi svojom odlukom spriječili prodor svjetine u općinsku zgradu i s 22 glasa za i 16 protiv odlučili o pripajanju 13 sela Kostajnici.⁸¹ Mijočević je zbog odluke o priključenju Kostajnice Zajednici općina bio na sastanku u Vladi u Zagrebu, konstatirao je da je odluka donesena pod pritiskom, a odluku o priključenju Zajednici općina poništio je Ustavni sud.

77 “Smijenjen dr. Spiro Kostić”, *Nova riječ*, 4, 9. studenoga 1990.

78 Julije Katančević, “Konferencija za štampu Opštinskog odbora SDS – Žele izaći iz sisačke općine”, *Jedinstvo*, 2164–5, 29. prosinca 1990.

79 Željko Maljevac, “Skupština općine Sisak o političko-sigurnosnom stanju u općini Sisak – Referendum je nezakonit”, *Jedinstvo*, 2164–5, 29. prosinca 1990.

80 Dokumenti 2, Odluka SO Kostajnice o pristupanju Zajednici općina Sjeverne Like i Dalmacije, str. 117.

81 Glavaš, n. dj., str. 28.

Žurilo se kako bi što je moguće više toga bilo učinjeno prije nego što će Privremeno predsjedništvo Zajednice općina Sjeverne Like i Dalmacije potvrditi Statut Srpske autonomne oblasti Krajina (21. prosinca), a ono je, pak, Statut htjelo potvrditi prije nego što Sabor izglasa novi Ustav Republike Hrvatske (22. prosinca). Novi Ustav bio je važan demokratski iskorak. Njime su verificirani višestranačka demokracija i trodioba vlasti kao nosive točke društvenog i političkog poretka. Ustavom je Hrvatska definirana kao suverena i demokratska država, a ustanovljena kao nacionalna država hrvatskog naroda. U odnosu na Ustav SR Hrvatske iz 1974. promijenjen je status Srba u Hrvatskoj jer “Republika Hrvatska ustanovljuje se kao nacionalna država hrvatskog naroda i država pripadnika inih naroda i manjina koji su njezini državljani: Srba, Muslimana, Slovenaca, Čeha, Slovaka, Talijana, Mađžara, Židova i drugih kojima se jamči ravnopravnost s građanima hrvatske narodnosti i ostvarivanje nacionalnih prava u skladu s demokratskim normama OUN i zemalja slobodnoga svijeta”,⁸² zapisano je u izvorišnim osnovama. Očekivana promjena ustavnopravnog statusa Srba za radikale iz srpskog političkog spektra, posebno SDS-a u kojem je utjecaj tvrde linije Babića snažio, a Raškovićev utjecaj slabio, bila je potvrda zlih namjera i ustašoidnosti hrvatske vlasti.

/ “Do prije godinu dana nismo smjeli reći da smo Hrvati”

Nova godina u Sisku je počela neuobičajeno: vjerski obred za pravoslavni Božić Radio Sisak je direktno prenosio što u socijalizmu nije rađeno, a javno je, u hramu Sv. Petke, izražena nada da će se pravoslavni vjernici Siska dogodine, na Božiću, okupiti u novom hramu.⁸³ Samo malo dalje, u Šašu, i nekoliko dana kasnije, 11. siječnja, bilo je mnogo jasnije koliko se situacija zaoštava. Mjesni odbor SDS-a Šaš tog je dana odlučio da se seoske straže brojčano pojačaju jer je situacija, kako su zaključili, postala mnogo opasnija.⁸⁴ Slučaj Špegelj bio je vrhunac dotadašnjeg zaoštavanja i napetosti. Stanje je bilo doista dramatično, javnost i vlast u Hrvatskoj očekivali su vojni udar i

82 Ustav Republike Hrvatske, *Narodne novine* 56/1990.

83 “U Sisku svečano proslavljen pravoslavni Božić – U slavu Hristovog rođenja”, *Jedinstvo*, 2166, 10. siječnja 1991.

84 Glavaš, n. dj., str. 32.

spremali se na obranu. JNA je bila za slamanje hrvatskih vlasti, oduzimanje ilegalno uvezenog oružja iz Mađarske, ali je bila neodlučna. Postojala je i razlika između vrha JNA i vodstva Srbije. "Očigledna je razlika u stavovima vojske i nas iz Srbije (Slobodana /Miloševića, op./ i mene). Vojska je za slamanje hrvatske vlasti, a mi smo za zaštitu srpskog stanovništva u Krajini, ali to za sada mnogo ne potenciramo", zapisao je 21. siječnja 1991. tadašnji predsjednik Predsjedništva SFRJ Borisav Jović u svoj dnevnik.⁸⁵ Izostanak vojne intervencije i rušenja hrvatske vlasti razočarao je nemali dio srpskog stanovništva, a taj je izostanak ostavio nemalog traga i na Baniji, pa i na povjerenje tamošnjih aktivista SDS-a u JNA.

Te noći 25. januara 1991. godine, očekuje se vojni udar ali do njega nije došlo. Tog dana je sve propalo i počinje kaos. Ja više ne spavam u svojoj, nego po tuđim kućama i štalama. Kući sam najmanje, a supruga Stojica vodi kafanu i trgovinu sama, kako zna i umije. Stevo Džakula je stalno sa mnom, a povremeno i Niko Lađević, koji je bio u rezervnom sastavu policije, ali ih je napustio.⁸⁶

Početak godine na Baniji bio je politički dinamičan. Predsjednik Skupštine općine Glina Velibor Matijašević, član SDS-a i Srpskog nacionalnog vijeća, je 9. siječnja smijenjen s 44 glasa za i dva suzdržana. Njegova smjena otvorila je put izvanrednim lokalnim izborima u Glini. Matijašević je bio jedan od tri člana Komisije za provođenje referenduma o autonomiji Srba u Hrvatskoj, opisivalo ga se kao pripadnika Babićeve struje.⁸⁷ HDZ je skupljao potpise za opoziv zastupnika u Saboru iz Petrinje i to Jovana Vukobrata i Berislava Ličine. Vukobratu je zamjereno nepriznavanje suvereniteta Hrvatske i nedolazak na sjednicu Sabora u siječnju, kada je prijetio vojni udar, a Ličini nezakonitosti koje je navodno počinio dok je bio predsjednik Skupštine općine Petrinja, gušenje demokratskih procesa i nepriznavanje hrvatskog suvereniteta.⁸⁸ Obojica su smatrani Mikelićevim ljudima. Mikelić, moćni predsjednik Poslovnog odbora "Gavrilovića", je od 12. siječnja bio u Beogradu. Stanje u "Gavriloviću" bilo je teško, zaposleni od studenog nisu dobili pune plaće, od Mikelića se tražila ostavka koju je on u veljači i podnio i u njoj naveo da je to zbog zahtjeva hrvat-

85 Borisav Jović, *Posljedni dani SFRJ – izvodi iz dnevnika*, Politika, Beograd, 1995., str. 257.

86 Glavaš, n. dj. str. 33.

87 Željko Maljevac, "Odlazak Babićevog čovjeka", *Jedinstvo*, 2167, 17. siječnja 1991.

88 "Potpisi za opoziv Mikelićevih ljudi", *Jedinstvo*, 2170, 7. veljače 1991.

skog vrhovništva koje njegovom ostavkom uvjetuje sanaciju tvrtke.⁸⁹ Osim toga, Mikelić je u ostavci naveo i da više nema ni elementarne lične sigurnosti za boravak u Petrinji.

Promjena atmosfere vidjela se i iz promjene načina pisanja. Riječi su postajale teže, suhi birokratski stil polako zamjenjuje agresivni, borbeni, nacionalistički stil, a donedavni moćnici predmet poruge. “Dotadašnji prvi čovjek ‘Gavrilovića’, a najveći moćnik u Petrinji, na Baniji i jedan od jakih u Hrvatskoj i Jugoslaviji u zadnjem desetljeću, kojega je obespravljen narod zbog staljinističkog i diktatorskog načina rukovođenja i odnosa prema ljudima zvao ‘tata Boro’ napokon je sišao s vlasti”, pisalo je sisačko *Jedinstvo*.⁹⁰ Ni u Sisku nije bilo mirno. Čelnik sisačkog SDS-a Dragan Tatišić pisao je pisma o ugroženosti srpskog naroda na Baniji i u Hrvatskoj, izbjegavao je kontakte s predstavnicima Skupštine općine Sisak, odnosno međustranačke kontakte, skrivao se iz straha i pozivanja na 1941. Nije došao ni na proširenu sjednici Predsjedništva i Izvršnog vijeća općine Sisak na kojoj su bili saborski zastupnici i lokalni čelnici stranaka, ali je najavio da će ubuduće dolaziti na slične sastanke ako se priznaju odluke o izdvajanju mjesnih zajednica sa srpskom većinom iz sisačke općine.⁹¹

Da se situacija doista korjenito mijenja, pogoršava, potvrđuje nepotpisan članak objavljen u *Jedinstvu* u kojem se sisačke Srbe tretira kao kolektivnu ugrozu. U članku se tvrdi, a doznaje se iz navodno dobro obaviještenih krugova, da su pojedinci iz sisačkih poduzeća slali pomoć u Knin, a direktori i rukovoditelji srpske nacionalnosti “održavaju česte sastanke s istomišljenicima iste nacionalnosti”, prave planove kako da pruže otpor hrvatskoj vladi.⁹² Navodi se da je u jedno poduzeće u Knin poslano nekoliko tona brašna, sumnja se i oružje. Nadalje, u nekim metalnim radionicama glavni posao je izrada oružja koje se potom dalje prosljeđuje samo “njima poznatim kanalima i vezama”. Za mnoge zaposlene Srbe navodi se i da već sudjeluju u *de facto* oružanoj pobuni.

89 “Zašto je Borislav Mikelić dao ostavku na funkciju čelnika petrinjskog Gavrilovića i zašto se boji doći u Petrinju i Hrvatsku – Mikelićevo zbogom Gavriloviću”, *Jedinstvo*, 2172, 21. veljače 1991.

90 Isto.

91 Julije Katančević, “Zašto gospodin Tatišić, predsjednik sisačkog SDS-a piše predsjedniku so Sisak – Pismo puno ultimatum”, *Jedinstvo*, 2171, 14. veljače 1991.

92 “Tko je iz Siska slao pomoć ‘ustanicima’ u Kninu – Radnici na noćnim zadacima”, *Jedinstvo*, 2171, 14. veljače 1991.

Naime, nije tajna da su mnogi radnici srpske nacionalnosti u vrijeme većih incidenata (podizanje barikada, oružana pobuna u Baranji, prijetnja vojnom intervencijom) uzimali bolovanja, ostavljali obitelji u stanovima u Sisku, “na sigurnosti, jer znaju da im u Sisku od Hrvata ne prijete nikakva opasnost, te odlazili čuvati noćne straže i navodno ‘štititi’ svoj srpski narod od ‘Tuđmanovih specijalaca’”.⁹³ Sve to pokrivali su poslovode srpske nacionalnosti koji su im upisivali radne sate dok su oni sudjelovali u pobunama. Konkretni primjeri nisu navedeni (što ne znači da toga nije bilo), a ključna funkcija takvih tekstova objavljivanih u to doba u *Jedinstvu* bilo je stvaranje huškačke protusrpske atmosfere u gradu.

Za buduće događaje u Sisku nije nevažan ni podatak o broju prodanih primjeraka pojedinih tjednika. U Sisku je početkom godine najprodavaniji tjednik bio *Slobodni tjednik* koji će za nekoliko mjeseci objaviti huškački tekst protiv Srba iz Siska. On je u to doba u tom gradu prodavan u 3.000 primjeraka tjedno, drugi je bio *Studio s* 2.500 primjeraka. *Slobodni tjednik* prodavan je u više primjeraka nego svi ostali politički tjednici zajedno. Naime, *Globus* je prodavan u 900, *Danas* u 800, a *Nedjeljna Dalmacija* u 700 primjeraka.⁹⁴

Netrpeljivost se više nije prikrivala. Sabor je 21. veljače usvojio Rezoluciju o zaštiti Ustavnog poretka Republike Hrvatske. Njome je kao neustavnu i nezakonitu odbacio Naredbu Predsjedništva SFRJ od 9. siječnja 1991. o razoružanju paravojsnih formacija i rezervnog sastava MUP-a Republike Hrvatske, a zbog niza postupaka od ljeta 1990. godine prozvani su Savezni sekretarijat za narodnu obranu i JNA kao tijela koja djeluju nedemokratski, zapravo s ciljem rušenja hrvatske vlasti. Za SSNO i JNA je navedeno da silom žele obnoviti “stari komunistički poredak i centralističko-hegemonističko ustrojstvo Jugoslavije. One svojim aktivnostima pokušavaju pretvoriti JNA u armiju političkog jednoulmlja i promotora velikosrpske politike. Pored toga, one pokušavaju preuzeti ulogu glavnog političkog partnera u razrješavanju jugoslavenske krize.”⁹⁵ Istoga dana Sabor je usvojio i Rezoluciju o prihvatanju postupaka za razdruženje SFRJ i o mogućem udruživanju u savez suverenih republika.

Na te je rezolucije već sljedećega dana priopćenjem za jugoslavensku javnost odgovorio Općinski odbor SDS-a Dvora na Uni.

93 Isto.

94 Senad Pašić, “Križa još nije smanjila prodaju dnevnih novina u Sisku – st najčitaniji”, *Jedinstvo*, 2171, 14. veljače 1991.

95 Rezolucija o zaštiti Ustavnog poretka Republike Hrvatske, *Narodne novine* 8/1991.

Opštinski odbor Srpske demokratske stranke Dvor na Uni smatra da su Rezolucija o zaštiti ustavnog poretka u Hrvatskoj i razdruživanju od SFRJ Sabora Republike Hrvatske pravno ništavni akti za narod Opštine Dvor na Uni i svo stanovništvo SAO Krajine. Izražavajući političku volju srpskog naroda Općine Dvor na Uni OO SDS upozorava Vladu Republike Hrvatske da bi svaki dolazak naoružanih specijalnih jedinica MUP-a Hrvatske na područje ove opštine bilo shvaćeno kao čin okupacije dijela SAO Krajine i da bi srpski narod prema okupatoru primijenio mjere koje nađe da su potrebne.⁹⁶

Krajem veljače na izborima u Glini SDS je pobijedio u sva tri vijeća. Na tom području bila je gotova transformacija SDS-a u dominantnu stranku koja predstavlja Srbe, a bila je gotova i propast SKH-SDP-a. Naime, ta stranka u tri općinska vijeća nije osvojila ni jedan mandat.⁹⁷ Izbori nisu riješili krizu u Glini. SDS je tražio pripajanje Gline SAO Krajini, a dogodi li se pripajanje mjesnih zajednica u kojima su Hrvati većinsko stanovništvo “krenut će se k drugoj strani, izdvajanju iz SO Glina i pripajanju SO Velika Gorica.”⁹⁸

Sukobi na Baniji bili su i stvarni i simbolički. Novi simbolički sukob izbio je oko novog praznika, Dana antifašističke borbe koji se obilježava 22. lipnja, u čast Sisačkog partizanskog odreda osnovanog tog datuma 1941. godine. Na sjednici Skupštine općine Sisak, održanoj 28. veljače, odlučeno je da će se Vladi predložiti da središnje proslava 22. lipnja bude u Sisku. Međutim, Regionalni odbor SDS-a za Baniju odbacio je taj prijedlog kao i samu ideju da se 22. lipnja slavi kao praznik, odnosno da zamijeni nekadašnji Dan ustanka naroda Hrvatske koji se obilježavao 27. srpnja. Reagiranje Regionalnog odbora SDS-a je potpisao njegov predsjednik Velibor Matijašević, a u njemu stoji da je “srpski narod zapanjen odlukom” o promjeni datuma praznika te da se dva datuma međusobno isključuju, a “preinačena odluka srpski narod ničim ne obavezuje i prošlo je vrijeme ustupaka koje je srpski narod stalno činio”.⁹⁹ Gotovo istodob-

96 HR-DASK-SACPE-681, Srpska demokratska stranka - Općinski odbor Dvor, Saopštenje za jugoslavensku javnost.

97 Julije Katančević, “Pobjeda SDS-a”, *Jedinstvo*, 2173, 28. veljače 1991.

98 Julije Katančević, “Nakon prve sjednice Skupštine općine Glina - Kriza se nastavlja”, *Jedinstvo*, 2176, 21. ožujka 1991.

99 “Sisački SDS negira 22. lipnja kao dan ustanka u Hrvatskoj - Promjena ne obavezuje srpski

no bilježe se i oružani, nasilni incidenti. U ožujku je pucano na predsjednika OO HDZ Lekenik Željka Sklepića, blizu Gline je ranjena Milka Tomić, a pucano je i na radnike "Inine" benzinske crpke.¹⁰⁰

Dolaskom proljeća osnažile su secesionističke tendencije u SDS-u. U Komogovini, blizu Kostajnice, noću 30. ožujka održan je tajni sastanak na kojem je bio i vodio ga Milan Babić. Na sastanku je bilo pedesetak članova SDS-a, među njima odbornici iz Kostajnice, a glavna tema bila je kako na sjednici Skupštine općine Kostajnice, zakazanoj za sljedeći dan, odlučiti da se ona priključi SAO Krajini. Babić je Kostajničane prozvao zbog slabe organizacije sastanka jer se Srbi iz SKH-SDP-a sastanku uglavnom nisu odazvali.¹⁰¹ Na sjednici Skupštine općine Kostajnica 31. ožujka bilo je 39 odbornika, sve članovi SDS-a. Oni su smijenili predsjednika Skupštine općine Vinka Mijočevića i na tu dužnost izabrali Branka Dmitrovića. Nakon toga usvojena je Odluka o pristupanju općine Kostajnica SAO Krajini.¹⁰² Sljedećega dana Skupština općine Vrginmost donijela je odluku o izdvajanju iz Hrvatske, konačnom i trajnom, te ostanku "u sastavu jugoslavenske federacije i kao dio SAO Krajine, njen je sastavni dio".¹⁰³ U Glini je u noći 31. ožujka, nakon sukoba na Plitvičkim jezerima, SDS sazvao tajnu sjednicu sva tri vijeća skupštine, a na tu sjednicu nisu bili pozvani vijećnici Hrvati. Na toj je sjednici donesena odluka o pripajanju Gline SAO Krajini, a milicije miliciji Krajine. Potonju odluku zbog etničkog sastava milicije nije bilo moguće provesti.¹⁰⁴ Naime, u pričuvnoj policiji odnos je bio 97-3 u korist Hrvata. To je posljedica promjena koje su se zbivale od početka godine. U siječnju su policajci u Glini dobili zahtjev za potpisivanjem lojalnosti. Gotovo svi policajci Srbi su to odbili učiniti i oni su otpušteni iz pričuvnog sastava. Dio onih koji su potpisali pod pritiskom su svoj potpis povukli. Istodobno, glinski Hrvati se odazivaju pozivu za priključenje pričuvnoj policiji čime se mijenja dotadašnja etnička struktura policije u Glini, ali i ubrzava produbljivanje krize ne samo u Glini nego i na Baniji. U to doba zapovjednik

narod", *Jedinstvo*, 2174, 7. ožujka 1991.

100 Julije Katančević; "Nakon noćnih pucanja - U službi straha", *Jedinstvo*, 2175, 14. ožujka 1991.

101 Glavaš, n. dj., str. 34.

102 Dokumenti 2, Odluka o pristupanju općine Kostajnica Zajednici općina Sjeverne Dalmacije i Like - SAO Krajini, str. 157.

103 Dokumenti 2, Odluka SO Vrginmost o izdvajanju iz Republike Hrvatske, str. 157-8.

104 Jakša Raguž, "Napad na policijsku stanicu Glina 26. lipnja 1991.", *Zbornik Drage Rokсандića*, FF Press, Zagreb, 2019., str. 884.

Policijske stranice u Glini je Stojan Stojić, inspektor, Srbin po nacionalnosti, lojalan hrvatskim vlastima.¹⁰⁵

Nemali dio srpskog stanovništva bio je zastrašen i preplašen. Širio se strah od povratka ustaša. Nevažno je koliko je taj strah bio utemeljen, bitno je da je postojao. O tom strahu je bilo riječi i na sastanku predsjednika Skupštine općine Sisak Miroslava Matića, odbornika i predstavnika 28 sisačkih naselja u kojima je na referendumu u prosincu podržano priključenje Kostajnici. Sastanak je održan 4. travnja. Sa srpske strane dominirao je Milan Kiković za kojega novine navode da je doveo 15 od 28 predstavnika naselja. Požalio se da su ukinute sve odluke ZAVNOH-a, te rekao da Srbi prema Ustavu više nisu narod. Kiković je najavio da će dokazati da je “taj narod ugrožen. Svireposti jednonacionalne MUP-ovske vojske nisu pošteđena ni sveštena lica Srpske pravoslavne crkve.”¹⁰⁶ Po njegovim riječima Srbe su zaprepastila dva poteza općinskog vodstva: osnivanje međustranačkog odbora i nepriznavanje Jugoslavije odbacivanjem njene zastave na sjednici skupštine 28. ožujka. “Zaprepaštenje je još veće jer je taj narod dao svoje povjerenje onima koji su tim istim trobojnicama mahali u predizbornoj kampanji. Dali smo glasove izdajničkog stranci. Ja ću zastupati volju svojih birača, a to sada znači da se općine Sisak, Petrinja i Kostajnica administrativno razgraniče. Tako da se ove mjesne zajednice vraćaju svome pripadnom području”, kazao je Kiković s jasnom aluzijom na SKH-SDP kao stranku koja je izdala Srbe.¹⁰⁷ Riječ je uzeo i Miloš Jakšić iz Timaraca i kazao: “Vi morate shvatiti i razumjeti da je taj narod jednostavno uplašen, i on za sebe želi homogenizaciju, potpuno isto kao što to čini hrvatski narod.” Između Matića i Kikovića je izbio verbalni okršaj. Matić je odbacio svaku legalnost izjašnjavanja, odnosno prosinačkog referenduma, “ali ne odbacujem niti izdaleka činjenicu da se narod na određeni način izjasnio”. Nakon toga je kazao nešto što je Kiković doživio kao prijetnju. “Međutim, znajte da procedura nije takva kako si to ‘mali Ivica’ zamišlja. Ako želimo, ili ako želite, da i mi ovdje zakompliciramo stvari, i dovedemo do toga da se umiješaju i policijske snage i druge, onda gospodo, preuzmite na sebe tu odgovornost. Ja je preuzeti neću.”, kazao je Matić na što je Kiković nervozno odgovorio da Matić prijeti. Razlog za svađu između Matića i Kikovića nije bio samo političke naravi. Matić je, naime,

105 Raguž, n. dj., str. 884.

106 Davorka Bašić, Julije Katančević, “Strah od ugroženosti ugrozio razum”, *Jedinstvo*, 2179, 11. travnja 1991.

107 Isto.

prozvao Kikovića zato što je svog golfa parkirao na pločniku, gdje nitko ne parkira na što mu je Kiković rekao “pozovi svoje redarstvenike”. Sjednica je propala onog časa kada se Kiković ustao, a za njim je otišla većina predstavnička naselja.¹⁰⁸

Matić će vrlo brzo postati slaba politička figura i glavne poluge moći u gradu će preuzeti HDZ. Četvrtog svibnja u Sisku je organiziran prosvjed, kako su novine prilagođavajući se novom novogovoru izvijestile, hrvatskog pučanstva. Povod za prosvjed je bio incident u Borovu Selu, ali i mitinzi SDS-a u Lici i stvarna ili navodna uloga sisačkih poduzeća u tim mitinzima. Na prosvjedu kojega je organizirao Općinski odbor HDZ-a Sisak okupilo se oko 2.500 građana “hrvatske nacionalnosti”, a prosvjedovali su protiv “četničkog i velikosrpskog terora”.¹⁰⁹ Prvi dio prosvjeda održan je ispred sjedišta poduzeća “Autopromet” jer je “autobus tog poduzeća vozio velikosrpske ekstremiste iz Drljača na četnički miting u Prijeboj kod Plitvica”, a na autobusu je bila “izvješena četnička zastava”. Tražena je ostavka direktora “Autoprometa” Drage Bročića, inače člana SKH-SDP-a, odbornika u gradskom Vijeću udruženog rada. Bročićo je na sjednici Skupštine općine kazao da je nepravедно optužen, da nije znao za taj angažman autobusa. Ostavku je dao i ubrzo potom se zaposlio u zagrebačkom Jugotransportu. Na autobusnom kolodvoru razbijen je pano s reklamom Autoprometa.

Tražena je i ostavka direktora Sisačke banke Branka Burazera, a kao razlog, samo formalni, navedeno je to što na zgradi banke nije bila izvješena hrvatska zastava. Nju su postavili prosvjednici. Ostavka je zatražena i od vodstva Štaba Teritorijalne obrane, a traženo je i da se oružje sisačke Teritorijalne obrane iz petrinjske kasarne vrati u Sisak. Tražena je i ostavka predsjednika Skupštine općine Miroslava Matića, člana SKH-SDP. Matić je prosvjednike koliko-toliko umirio pročitavši im priopćenje za javnost Predsjedništva i Izvršnog vijeća Skupštine općine kojim se daje puna potpora Vrhovništvu i predsjedniku Republike Franji Tuđmanu.¹¹⁰ I prosvjed i objavljeni članci potvrđuju koliko

108 Isto.

109 Željko Maljevac, “U subotu 4. svibnja, u Sisku je održan veliki prosvjedni skup hrvatskog pučanstva Općine Sisak – Branit ćemo Hrvatsku” i Željko Maljevac, “U subotu, 4. svibnja, u Sisku je održan veliki prosvjedni skup protiv velikosrpskog i četničkog terora i skup potpore vrhovništvu i predsjedniku Republike Hrvatske dr Franji Tuđmanu – Sisak će braniti Hrvatsku”, *Jedinstvo*, 2183, 9. svibnja 1991.

110 Isto.

se situacija u nešto više od godinu dana u Sisku promijenila. Tjednik *Jedinstvo* početkom 1990. bio je dosadno tjedno lokalno glasilo, u proljeće 1991. bio je to tjednik žestoke nacionalističke retorike, a to će se tek vidjeti u nadolazećim mjesecima. Industrijski grad u kojemu su rasli ekonomski problemi postao je užareni kotao loših međunacionalnih odnosa u kojem su pripadnici nacija gurani u kolektivite bez obzira na vlastite političke stavove. No, bilo je i onih koji su tvrdili da su međunacionalni odnosi i ranije bili loši. Dopredsjednik Općinske organizacije HDZ-a Sisak Berislav Gmaz na prosvjedu je kazao “još do prije godinu dana nismo smjeli reći da smo Hrvati i da nas je Hrvatska majka rodila. Stariji naraštaji bili su etiketirani kao ‘ustaše’, a mlađe naraštaje zvali su ‘nacionalistima’ i ‘sljedbenicima’.” Gmaz nije samo u tome vidio razliku u odnosu na prošla vremena. Za njega je razlika bila pitanje života i smrti pri čemu je ono prijašnje doba, kada se, kako reče, nije smjelo reći da si Hrvat, iz njegovih je riječi to jasno, bilo za Hrvate fizički sigurnije nego li vrijeme u kojem se to moglo slobodno govoriti. “Danas se naši hrvatski mladići ne prebijaju, nego se ubijaju na najsvjerskije i najzvjerskije načine. Danas ginu hrabri hrvatski sinovi na svojoj hrvatskoj grudi u obrani naše Hrvatske, a zaplakale su hrvatske majke zbog četničkih izroda.”. Tekst “Sisak će braniti Hrvatsku” završen je rečenicom “u svakom slučaju, subota 4. svibnja, bit će dan koji će ostati upisan u povijest Siska kao dan kada je hrvatsko pučanstvo Siska odlučno reklo “NE” svakom četničkom teroru i kada je dalo do znanja da više neće tolerirati i trpjeti bilo kakvo njihovo djelovanje u drevnom hrvatskom gradu Sisku u srcu hrvatske Posavine.”¹¹¹ U vrijeme prosvjeda u Sisku žrtava je u Hrvatskoj već bilo, napetost je bila golema, a isključiva i huškačka retorika se udomaćila.

Prosvjed u Sisku organiziran je četiri dana nakon što je Skupština SAO Krajine donijela odluku o raspisivanju referenduma o prisajedinjenju Republici Srbiji čime je definitivno najavljena njena secesija.¹¹² Referendum je bio zakazan za 12. svibnja i njime su vlasti SAO Krajine htjele preduhitriti vlasti Republike Hrvatske koje su referendum o samostalnosti (bez obzira što pitanja nisu bila eksplicitno tako formulirana) zakazale za 19. svibnja.¹¹³

111 Isto.

112 Dokumenti 2, Odluka o raspisivanju referenduma za prisajedinjenje SAO Krajine Republici Srbiji i da Krajina ostane u Jugoslaviji sa Srbijom, Crnom Gorom i drugim koji žele da očuvaju Jugoslaviju, str. 166.

113 Gradanima su ponuđena dva pitanja. Na plavom listiću pitanje je glasilo “Jeste li za to da

Na području koje je SAO Krajina smatrala svojim ili smatrala da ima pravo na njega glasalo je 179.840 birača (njih 79,48 posto), a “za” se izjasnilo njih 179.490, odnosno 99,8 posto.¹¹⁴ Vlasti SAO Krajine su referendumom napravile političku štetu vlastima Srbije koje su u javnosti tvrdile da su protiv velike Srbije i protiv pripajanja dijelova drugih republika. Beograd se referendumu s tako formuliranim pitanjem protivio. Izborna komisija SAO Krajine odnijela je nakon referenduma sve papire u Beograd “da ih preda sa dokazima da smo mi za SFRJ i da ostajemo u zajedničkoj nam državi”.¹¹⁵ U Beogradu su im rekli da im to ne znači ništa i da to odnesu tamo odakle su to i donijeli.

Simbolika je i dalje bila važna, pa je i stvaranje simboličkih razdjelnica bilo važno. Skupština općine Kostajnica je 24. svibnja zauzela stav da ne prihvaća 30. svibnja kao dan hrvatske državnosti, a “stoga se zahtjeva od svih poduzeća, ustanova, organa uprave i pravosuđa i drugih organizacija i društveno-pravnih osoba da provedu prednji stav Skupštine općine Kostajnica i označen dan smatraju radnim danom.”¹¹⁶

/ Od tjeralice do likvidacije

Žarište sukoba na Baniji u prvoj polovici lipnja bila je Glina. Tada u Glinu dolaze “martićevci”, pripadnici specijalne milicije SAO Krajine, a u gradu je još uvijek prisutna i hrvatska policija. Od 1. svibnja zapovjednik policije bio je Ivan Kvakić i on je pod komandom imao oko 90 ljudi, četrdesetak aktivnih i 55 pričuvnih.¹¹⁷ Napetost je bila velika, nepovjerenje također, Srba u Hrvate, Hrvata

Republika Hrvatska, kao suverena i samostalna država, koja jamči kulturnu autonomiju i sva građanska prava Srbima i pripadnicima drugih nacionalnosti u Hrvatskoj, može stupiti u savez suverenih država s drugim republikama (prema prijedlogu Republike Hrvatske i Republike Slovenije za rješenje državne krize SFRJ)”, a od 3.051.881 glasača (83,56 posto od ukupnog broja) njih 2.845.521 izjasnilo se “za”, a 126.630 “protiv”. Na crvenom listiću pitanje je glasilo “Jeste li za to da Republika Hrvatska ostane u Jugoslaviji kao jedinstvenoj saveznoj državi (prema prijedlogu Republike Srbije i Socijalističke Republike Crne Gore za rješenje državne krize u SFRJ)?”, a “za” se izjasnilo 164.267 glasača, a “protiv” 2.813.085.

114 Dokumenti 2, Izvještaj o provedenom referendumu na teritoriji Srpske autonomne oblasti Krajina, str. 172–177.

115 Glavaš, n. dj., str. 41.

116 Odluka SO Kostajnica da 30. svibnja ne prihvaća kao praznik i dan hrvatske državnosti, Dokumenti 2, str. 178.

117 Raguž, n. dj., str. 890.

u Srbe. Noćima su Glinom odjekivale eksplozije. Pet noći za redom uništavani su uglavnom ugostiteljski objekti. U noći na 21. lipnja minirana je gostionica “Kod mosta” Ivana Marekovića, Hrvata, sljedeće noći minirana je gostionica “Orion” u vlasništvu Srbina Ranka Trkulje i tako pet noći naizmjenice pri čemu je pete noći dignut u zrak objekt u vlasništvu Albanca.¹¹⁸ Bilo je izvjesno da će doći do sukoba i napada na policijsku stanicu. Na maturlnoj zabavi održanoj 22. lipnja 1991. godine u Lovačkom domu na brdu Pogledić predsjednik Izvršnog vijeća Skupštine općine Glina Milan Korać iz SDS-a kazao je, po svemu sudeći osobama od povjerenja, da je odlučeno da se napadne policijska postaja. Dva dana kasnije Kvakić je bio u Sisku kod načelnika Policijske uprave Sisak Đure Brodarca i tražio je oružje i municiju. Nije dobio ništa jer su skladišta bila prazna.¹¹⁹ Sljedećega dana Sabor je donio odluke o osamostaljenju Hrvatske i to je bio izravan povod za napad na policijsku stanicu u Glini i početak rata na Baniji.

Stanica je napadnuta oko četiri sata ujutro. Nakon četverosatnog okršaja policajci iz postaje su se predali. Prvo su izašli i predali se policajci srpske nacionalnosti, potom hrvatske koji su odvedeni u ratno zarobljeništvo iz kojega su pušteni sredinom kolovoza. Ubrzo nakon toga stigli su specijalci iz Antiterorističke jedinice Lučko i vratili kontrolu nad policijskom postajom. U sukobu je bilo i mrtvih (poginuo je policajac Tomislav Rom) i više ranjenih. Sisačko Jedinstvo objavilo je posebno izdanje na osam stranica (inače je objavljivano na 16 stranica). Sukobljene strane je razdvojila JNA koja je na glinske ulice poslala oklopne jedinice. Razdvajanje sukobljenih strana po uspostavljenoj liniji sukoba bila je koncem lipnja još uobičajena praksa JNA i njen način intervencije. Pobunjeni Srbi kontrolirali su veći dio Gline, a hrvatska policija kontrolirala je policijsku postaju i nekoliko okolnih ulica.

Pripreme za obranu i rat u Sisku počele su i ranije. Prva smotra 57. samostalnog bataljuna, prve dobrovoljačke formacije Zbora narodne garde, održana je 23. lipnja. Bile su postrojene dvije satnije, treća je bila na dužnosti u Sunji.¹²⁰ Organiziranje vojske u Sisku započelo je početkom lipnja. “S uspostavljanjem vojne organizacije u bivšoj zajednici općina Sisak započelo se 3. lipnja 1991. godine, dolaskom u Sisak Bože Budimira i Antuna Abramovića, predstavnika

118 Isto.

119 Isto.

120 Đuro Gajdek, Snježana Pokorni, *Sisački žrtvoslov Domovinskog rata 1991. – 1995.*, Udruga roditelja poginulih branitelja Domovinskog rata Grada Siska, Sisak, 2016., str. 24

MORH-a, samo pet dana poslije smotre ZNG-a na stadionu NK Zagreb u Zagrebu¹²¹ (Budimir, 2008). Cilj je bio do 15. lipnja ustrojiti 2. A brigadu, 57. R bojnu i četiri samostalne satnije, ali ustrojavanje je išlo sporije od plana. Sudeći prema riječima Đure Brodarca, 57. samostalni bataljun bio je etnički itekako miješana postrojba. U svibnju 1993. izjavio je da je među mobiliziranima u tu jedinicu, inače prvu dobrovoljačku jedinicu buduće Hrvatske vojske, bilo čak 37 posto Srba.¹²² Brodarac je u to doba, proljeće 1993. godine, istovremeno govorio o velikom udjelu Srba u prvoj dobrovoljačkoj postrojbi u Hrvatskoj i nelojalnosti čak i onih Srba koji su ostali u Sisku za vrijeme rata. Kazao je da mnoge supruge Srba i dalje žive u Sisku, te da su “u mnogim slučajevima dopuštali dolazak žena iz okupirane Banovine, dok su im muževi i dalje puni-oci topova, agresori protiv Republike Hrvatske. A oni naoko lojalni u zadnje vrijeme prodaju otkupljene stanove i s visokim iznosima deviza, ukradenim automobilima i drugim hrvatskim materijalnim dobrima, preko noći ‘odmagle’ među svoje četnike.”¹²³ Drugačiji pogled na nacionalnu strukturu 57. samostalnog bataljuna ima tadašnji predsjednik sisačkog HDZ-a Josip Brajković, od prosinca 1991. i predsjednik Općinskog kriznog štaba Sisak. On je ustvrdio da su 57. samostalni bataljun osnovali HDZ-ovski dobrovoljci, njih 95 posto je u bataljunu, a preostalo su članovi HSS-a i HDS-a.¹²⁴

Vojne pripreme za obranu Siska su započele, a medijska priprema za progon Srba u Sisku je intenzivirana. Koncem lipnja *Slobodni tjednik* je objavio članak pod naslovom “Vampiri KOS-a su spremni”. U tom članku ukupno 16 osoba iz Siska se prokazuje kao suradnike KOS-a i protivnike Hrvatske, a članak je zapravo raspisana tjeratica. “Uloga sisačkih KOS-ovaca je prikupljanje informacija i ‘snimanje’ terena za eventualni upad vojske. Pod prismotrom su uglavnom istaknuti članovi sisačkog HDZ-a, a zadatak agenata KOS-a je da od vremena do vremena uznemire građanstvo izmišljotinama”, piše u članku.¹²⁵

121 Božo Budimir, Rat i sloboda, Domovinski rat u Hrvatskoj 1991. – 1998. Udruge branitelja domovinskog rata: Operativna grupa za Sisak i Baniju i Branitelji Hrvatske, Zagreb, 2008. (izdavač M_PRINT), str. 70.

122 J. Frković, “Licemjerne tlapnje”, *Večernji list*, 17. svibnja 1991.

123 Isto.

124 “Intervju Jedinstva – Predsjednik Općinskog odbora HDZ Siska Josip Brajković: Velika pobjeda hrvatskog Siska”, *Jedinstvo*, 2219, 23. siječnja 1992.

125 Saša Vitez, “Vampiri KOS-a su spremni”, *Slobodni tjednik*, 29. lipnja 1991., citirano prema *Hrvatska ljevica* 7/2002 (ime i prezime autora je pseudonim).

Navodni autor članka tvrdi da se sastao s neimenovanim agentom KOS-a u Sisku koji mu je dao podatke o pripadnicima te vojne kontraobavještajne službe u Sisku i koji je time htio olakšati svoju dušu jer “ne bih volio da se vrate vremena kad u gostionici nisi smio ispričati neki politički vic ili kad si zbog sebe morao optuživati nekog tko ti nije ništa skrivio”.¹²⁶ Navodni agent KOS-a je navodnom novinaru kazao da je bio prisiljen surađivati s KOS-om. Većina prokazanih su bili umirovljenici, uglavnom umirovljeni policajci, pripadnici Službe državne sigurnosti, radnici Željezare. Navodni novinar se poziva na to da je riječ o popisu aktivnih pripadnika KOS-a, iako je među navedenim i jedan pokojnik. Osim imena i prezimena, za desetoricu od 14 osoba čija su imena navedena u okviru uz tekst navedena je adresa stanovanja, a za njih četvero i broj telefona. Najmanje dvoje ljudi s tog popisa je likvidirano. Pred kuću 65-godišnjeg Jove Crnobrnje je 23. kolovoza došla skupina osoba naoružana automatskim oružjem. Crnobrnja im nije htio otvoriti. Na kuću je pucano i bačene su bombe. Drugi je 74-godišnji Dragan Rajšić kojega je policija 26. kolovoza uhapsila i odvela u Galdovo, a tamo mu se gubi svaki trag.¹²⁷ Galdovo, odnosno tamošnji kompleks ORA je, uz Jodno lječilište, najzloglasnije mučilište i stratište sisačkih Srba 1991. godine.

Da nije mnogo trebalo da situacija izmakne kontroli i da civili postanu mete pokazao je i slučaj Brace Vraneševića, aktivista SDS-a iz Šaša. On je 2. srpnja 1991. uhapšen na željezničkoj stanici u Sisku. Čim je to saznao Dušan Glavaš je nazvao Davida Becea, zapovjednika policijske postaje u Sunji, i zatražio od njega da hitno razgovara s Brodarcem i kaže mu da puste Vraneševića “jer u Šašu je sa nama 75 Hrvata i ako se nešto desi Braci ‘znaj da će biti zla kod nas, jer narod je ovde ogorčen’”.¹²⁸ Vranešević je ubrzo pušten i navečer je bio u Šašu. Iste večeri održan je sastanak u Šašu kojega je Glavaš savzao prije Vraneševićevog uhićenja. Na tom je sastanku odlučeno “da niko ne smije da vrši odmazdu nad hrvatskim narodom koji je tu sa nama u Šašu i drugim mjestima na našem terenu”. Odlučeno je i da se u “naše redove mogu primiti Hrvati koji to žele, ako imaju svoje privatno oružje, jer su se isti sami nama nudili da idu na položaje sa nama”.¹²⁹ Početkom srpnja Sisak još nije bio izravno pogođen ratom, ali Banija jest. Hrvatske vlasti nisu kontrolirale velik dio teritorija ba-

126 Isto.

127 “Dossier: Zločini u Sisku – Ubijeni i nestali”, *Hrvatska ljevica*, 7/2002.

128 Glavaš, n. dj., str. 48–9.

129 Isto.

nijskih općina, sukobi su bilježeni na području kostajničke, glinske, petrinjske i dvorske općine. Predsjednik Skupštine općine Sisak, Matić, obratio se građanima. Pozvao ih je da djeluju razumno i trezveno, ne nasjedaju provokacijama, ne stvaraju paniku i ne prihvaćaju bilo koju aktivnost koja bi mogla narušiti mir i suživot. U Sisku je uveden policijski sat. Matić je zamolio građane da ograniče kretanje “u večernjim i noćnim satima jer se u to vrijeme odvijaju neke sigurnosne aktivnosti i mjere Zbora narodne garde. Na taj način dokazat ćete svoju spremnost da se ako bude trebalo odazovete pozivu Skupštine općine i drugih nadležnih organa i sudjelujete u aktivnostima očuvanja javnog reda i mira.”

Da stanje nije redovno jasno je iz Matičeve preporuke o nekorištenju pojedinih prometnih pravaca na Baniji (Sisak — Petrinja — Glina, Sisak — Petrinja — Kostajnica, Sisak — Sunja — Kostajnica) “bez obzira što te pravce kontroliraju snage Policijske uprave Sisak. Vjerujem da stacionirane jedinice JNA u Petrinji neće poduzimati nikakve pokrete niti druge korake koje bi uznemirile građane i koji bi izazvali aktivnosti pripremljene od Zbora narodne garde i nosilaca.” Objavljeno je i da su zbog sigurnosti otkazane sve manifestacije sisačkog ljeta.¹³⁰

Za rat su se spremali svi, pa i velike sisačke tvrtke. Odlukom generalnog direktora “Ine” Nikice Valentića i direktora Rafinerije Sisak Ivica Bileggea, 15. srpnja osnovana je posebna jedinica fizičko-tehničke zaštite u Rafineriji snage jedne satnije. Zapovjednik je bio Mate Muža, a jedinica je počela djelovati 1. kolovoza. Njen zadatak bila je potpuno kontrola kretanja ljudi unutar Rafinerije i krugu oko nje. Sve aktivnosti koordinirane su s Ministarstvom unutarnjih poslova, Zborom narodne garde, stožerom Civilne zaštite i Ratnim stožerom Rafinerije Sisak.¹³¹ Vojna postrojba unutar Željezare, najveće sisačke tvrtke, osnovana je nešto kasnije. Radnički bataljun Željezare ustrojen je 1. rujna 1991. godine i imao je tri satnije, od kojih je prva bila aktivna i naoružana, a dvije su bile u pričuvu.¹³²

Sisačke tvrtke osnivale su svoje postrojbe za zaštitu i stoga što je industrijska zona u Sisku bila veoma blizu bojišnice i tvrtke, posebno Rafinerija, pretr-

130 “Predsjednik Skupštine općine Sisak Miroslav Matić građanima općine – Sačuvati smirenost”, *Jedinstvo*, 2192, 4. srpnja 1991.

131 *Ina u Domovinskom ratu*, INA, Zagreb, 1997., str. 46.

132 Dragutin Bauman, *Željezara Sisak u Domovinskom ratu i poraću*, Hrvatsko žrtvoslovno društvo, Zagreb, 2018., str. 18.

pjele su velike štete od granatiranja i bombardiranja. Veći broj radnika srpske nacionalnosti zaposlen u tim tvrtkama, posebno Rafineriji i Željezari, bit će ubijen 1991. godine, a zaštitilo ih nije ni to što su potpisali izjave lojalnosti, bili na visokim pozicijama u tvrtkama i to kao stručan kadar. Točna brojka ubijenih nije utvrđena, a za mnoge nisu utvrđene ni okolnosti stradanja.

Na Baniji je postajalo sve nemirnije. Znatno je otežano putovanje, što je mnogima zaposlenima u industrijskoj zoni Siska otežalo dolazak na posao. Pa dale su i prve žrtve. “U ponedjeljak 8. srpnja sahranjena je šesnaestogodišnja srednjoškolka, Hrvatica, članica HDZ-a iz mjesta Gornja Budičina kod Petrinje Josipa Kožić koju su prošlog petka mučki, iz zasjede ubili velikosrpski teroristi i četnici pred kućnim pragom”, pisalo je *Jedinstvo*.¹³³ Počinjeni su i prvi ratni zločini nad civilnim stanovništvom na Baniji, u više hrvatskih sela sredinom srpnja, prve izbjeglice s Banije stižu u Sisak, a koncem mjeseca pobunjenici su napali i Sunju.

Vladimir Milanković imenovan je 18. srpnja za zapovjednika policijskih postrojbi na širem području Siska i Banije (što će biti do 1. listopada 1991., a sve vrijeme bio je i zamjenik načelnika Policijske uprave Sisak). Prvoga kolovoza Franjo Tuđman imenovao je Ivana Bobetka za predsjednika Kriznog štaba za Baniju, Posavinu i Moslavinu. U Sisku se mijenjao odnos prema Srbima koji su ostali živjeti u njemu. Od početka srpnja do sredine kolovoza Policijska uprava evidentirala je najmanje 15 slučajeva podmetanja eksploziva i miniranja kuća i lokala u vlasništvu sisačkih Srba, a “u istom razdoblju evidentirani (su) gotovo svakodnevni slučajevi pucanja iz vatrenog oružja po kućama, lokalima i osobnim vozilima u vlasništvu Srba”.¹³⁴ Srpska pravoslavna crkva u Sisku oštećena je eksplozivom 16. srpnja, a u dvije noći – 27. i 28. srpnja – eksplozivom je oštećen niz objekata u vlasništvu Srba. Oštećena je kuća Steve Končara (u tekstu *Slobodnog tjednika* naveden kao jedan od glavnih operativaca KOS-a u Sisku), *caffè-bar* “Zeko” u vlasništvu Stevana Zeca, obiteljska kuća, automobil i *caffè-bar* “Novi most” u vlasništvu Dobrivoja Buinca, *buffet* “Bezdan” u najmu Miše Radonjića i Milice Knežević, a pucano je po kućama Dragice Janje-

133 Željko Maljevac, “U ponedjeljak na gradskom groblju u Petrinji sahranjena mučki ubijena djevojka Josipa Kožić (16) iz Gornje Budičine kod Petrinje – Žrtva četničkog bezumlja”, *Jedinstvo*, 2193, 11. srpnja 1991.

134 Optužnica protiv Vladimira Milankovića i Drage Bošnjaka, Županijsko državno odvjetništvo u Osijeku, broj K-DO-53/11 od 16. prosinca 2011. dostupno na http://www.centar-za-mir.hr/uploads/OPTUZNICA_SISAK_skracena.pdf

tović i Milana Kukića te automobilu Save Vukašinovića.¹³⁵ Većina navedenih slučajeva zabilježena je i u foto-kolažu objavljenom u *Jedinstvu*.¹³⁶ Neke od tih eksplozija bile su doista snažne. Primjerice, eksplozija na kući Steve Končara oštetila je i okolne stambene zgrade i kavanu restorana “Caprag”.

Skupština općine Sisak je 23. srpnja održala zajedničku sjednicu sva tri vijeća. Pružena je podrška Franji Tuđmanu i Saboru u borbi za mir i samostalnost Republike Hrvatske, konstatirano je da se protiv legalne i demokratske hrvatske vlasti koristi nasilje. Miroslav Matić trebao je pokušati organizirati sastanak lokalnih čelnika HDZ-a, SDP-a i SDS-a. Nadležnim pravosudnim organima i organima uprave predloženo je da ispituju pojedine prijedloge odbornika. Riječ je o tri prijedloga. Prvi je pokretanje krivične odgovornosti potpukovnika JNA Đorđa Stojanovića i Srete Letića zbog pucanja na Hrvate u Dragotincima i Kraljevcima. Drugim prijedlogom htjelo se SDS proglasiti terorističkom organizacijom i zabraniti mu rad. Treći se odnosio na useljavanje izbjeglica iz hrvatskih sela općine Petrinja u stanove Srba koji su otišli iz Siska i ne koriste ih dulje od šest mjeseci.¹³⁷ Konferencijom za novinare oglasio se i HDZ Siska.

Tajnik Općinskog odbora HDZ-a Dinko Pintarić kazao je da je iluzija da dio vojnog kadra ne surađuje s četničkim i terorističkim organizacijama, a “naš stav (je) da se radi upravo o suprotnom te da kompletna vojna ustrojba itekako dobro surađuje i potpomaže četnike”.¹³⁸ Pintarić je zaključio da Sisak još nije napadnut, ali u mnogim zgradama u kojima žive vojna lica prazno je 50 do 70 posto stanova. Tajnik sisačkog HDZ-a procijenio je i voljnost sisačkih Srba u sudjelovanju u oružanoj pobuni. Pozvavši se na informacije s terena zaključio je da “najveći dio aktivnog muškog i jedan dio ženskog stanovništva srpske nacionalnosti u općini Sisak i na ostalim kriznim područjima sudjeluje u terorističkim akcijama na hrvatska sela i na svoje dojučerašnje susjede Hrvate”. Dio Srba na to je prinuđen, najveći dio ne i “potpuno slobodno i svojevolumno primio (je) oružje od martićevaca”.¹³⁹ Pintarić je prognozirao i budućnost hrvatsko-srpskih odnosa u Sisku. “Ako Srbi na ovim prostorima ne

135 Isto.

136 “Eksplozije tresu Sisak”, *Jedinstvo*, 2196, 1. kolovoza 1991.

137 “Zaključci o stanju javnog reda i mira na području Siska”, *Jedinstvo*, 2196, 1. kolovoza 1991.

138 Željko Maljevac, “Stavovi općinskog odbora HDZ-a Siska o situaciji u Sisku i Hrvatskoj – Srušene iluzije o Srbima i vojsci”, *Jedinstvo*, 2196, 1. kolovoza 1991.

139 Isto.

osude zločinstva i masakre nad hrvatskim narodom i javno ne iskažu lojalnost Hrvatskoj, bit će sami sebi krivi za nemogućnost zajedničkog života na ovom području, te se nemogućnost suživota neće moći prebacivati samo na ramena hrvatskog naroda, već isključivo na ramena onih koji su cijelo vrijeme ovo šutke promatrali, bez obzira slažu li se s tim ili ne”, kazao je Pintarić.¹⁴⁰ Zatraženo je i smjenjivanje predsjednika SO Sisak Matića i uvođenje povjerenika, kao što je 19. srpnja odlukom ministra pravosuđa i uprave Josip Vuić imenovan povjerenikom Vlade za Petrinju.

Sve češće je u javnosti postavljano pitanje nedolaska na posao, posebno u velike tvrtke, dijela radnika srpske nacionalnosti. Zaključeno je da je broj radnika koji ne dolaze na posao u Željezaru, a nisu na godišnjem, bolovanju ili porodiljnom, sve veći. Predsjednik Izvršnog vijeća SO Sisak Andrija Preloščan (član SKH-SDP-a koji je u lipnju 1992. godine prešao u HDZ) najavio je da će se postupati po zakonu, a to znači da u slučaju pet dana neopravdanog izostanka s posla slijedi otkaz, a opravdanost izostanka bit će uvažena zbog stvarnog razloga kao što je prekid komunikacije. O Srbima koji nisu dolazili na posao ponajprije se pričalo kao o četnicima i odmetnicima, u mnogo manjoj mjeri kao o onima koji zbog izbijanja rata na Baniji i prekida cestovnih komunikacija ne mogu doći na posao. “Među onima koji su radno mjesto zamijenili Šamaricom, sinonimom četničkog logora, kako se priča, vrlo je mnogo radnika najvećeg sisačkog radnog kolektiva”, a koncem srpnja Željezara je bilježila 1446 izostanaka s posla, najviše u svojoj tvrtki Metaval – 874.¹⁴¹

Eksplodije su se događale i drugdje. U Glini, koja je od 27. srpnja bila potpuno pod kontrolom pobunjenika, napadnuta je cvjećarnica “Jovanka” u vlasništvu braćnog para Gregurić. Vladimir Gregurić je bio Hrvat, njegova supruga Jovanka Srpkinja, a Vladimir je bio i predsjednik Saveza reformskih snaga Jugoslavije u Glini.¹⁴²

Eksplodije su početkom kolovoza i dalje odjekivale noćima u Sisku, a na udaru je imovina Srba. U rubrici “Ratna kronika sisačko-banijske regije, srpanj-kolovoz 1991.” *Jedinstvo* bilježi tri napada u noći 2. kolovoza i to na elektromehaničarsku radionicu Milana Vojanovića, ploveći objekt “Kupa” Slobodana Milakovića (potopljen) i restoran “Korablja” Đure Grahovca. U

140 Isto.

141 D.B.: “Neopravdani izostanci s radnog mjesta u Željezari Sisak – Prema svima zakonski postupak”, *Jedinstvo*, 2196, 1. kolovoza 1991.

142 “Ne biraju”, *Jedinstvo*, 2197, 8. kolovoza 1991.

ponedjeljak 5. kolovoza u 1.15 u noći pucano je na kuću Dragomira Rožine, a u 4.30 ujutro ponovno je napadnuta “Korablja”. Načelnik Policijske uprave Đuro Brodarac na redovitoj konferenciji za novinare najavio je “kraj noćnim eksplozijama u Sisku te da će počinioci brzo biti uhvaćeni”.¹⁴³ Od početka kolovoza 1991. godine u Sisku se više nisu događali samo noćni napadi na imovinu Srba, počela su se događati ubojstva.

Početak kolovoza u stanu u Sisku pronađen je mrtav inženjer i savjetnik u Rafineriji Sisak Đorđe Letić. On je inače živio u Glini, ali je iz nje izbjegao u Sisak gdje mu je Rafinerija osigurala stan. Njegova smrt jedna je od rijetkih koja je zabilježena u sisačkom tisku. Objavljena je vijest s njegova sprovoda, navedeno je da je umro iznenada u 57. godini. Na sprovodu je govorio rukovoditelj Proizvodno-tehničkog područja Aleksandar Gribl koji je kazao da su “stravični događaji koji nas svakodnevno zapljuskuju – umiranja i ubijanja nevinih – pridonijeli iznenadnoj smrti čovjeka suptilnog i dobrog”.¹⁴⁴

Više pozornosti privukla je smrt vozača “Slavijatransa” Vlade Božića. On je 4. kolovoza neovlašteno uhapšen i izveden iz autobusa. U društveni dom u Odri odveli su ga pripadnici pričuvne policije pod zapovjedništvom Mate Brajkovića.¹⁴⁵ U domu je pretučen, a od posljedica premlaćivanja umro je iste večeri u sisačkoj bolnici. Božić je umro prije nego što je primljen na kirurški odjel bolnice, a umro je od šoka uslijed traume i iskrvarenja. Pretučenost potvrđuje zapisnik o obdukciji u kojem su navedene brojne ozljede – od oguljotina na glavi, trupu i nogama, proboja očne jabučice, prijeloma sljepoočnice, do prijeloma osam rebara i drugih ozljeda.¹⁴⁶ Ubojstvo Božića jedno je od rijetkih, možda i jedino, ubojstvo Srba u Sisku 1991. godine o kojem je javno govorio Đuro Brodarac. Njega su o Božićevoj smrti na konferenciji za novinare pitali strani novinari. Brodarac je kazao da je Božić policiji poznat od ranije i to kao jedan od organizatora napada na petrinjsku policijsku stanicu u rujnu 1990. godine kada je autobusom sprječavao dolazak pojačanja napadnutoj policijskoj stanici. Govoreći o njegovom uhićenju i smrti Brodarac je kazao da je on “u tom momentu bio tražen od strane Policijske uprave. Snage koje su kontro-

143 “Ratna kronika sisačko-banijske regije, srpanj – kolovoz 1991.”, *Jedinstvo*, 2197, 8. kolovoza 1991.

144 “U spomen Đorđe Letić”, *Jedinstvo*, 2198, 15. kolovoza 1991.

145 Documenta – Zločin u Sisku – izvještaji sa suđenja <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 4.

146 Zapisnik o obdukciji od 5. kolovoza 1991., Kir. 298/81 (fotokopija u posjedu autora).

lirale ulazak u grad Sisak zaustavile su Vladu Božića kod sela Odre, ali on nije želio da mirno pođe u policijsku stanicu, te su morale biti primijenjene druge mjere prisile pri čemu je vjerojatno došlo do prekoračenja ovlaštenja, te je tom prigodom Vlado Božić poginuo”, kazao je Brodarac.¹⁴⁷ To nije bilo sve, Brodarac je kazao i da je “normalno da u ovakvim ratnim uvjetima policijske patrole kao i sve policije na svijetu pucaju za onima koji neće stati i koji pružaju otpor patrolama”.

Brodarčeva je izjava kontradiktorna jer prvo tvrdi da je Božić zaustavljen, a potom da sve policije pucaju za onima koji neće stati i pružaju otpor patrolama. Prvo kaže da su morale biti primijenjene druge mjere prisile, potom da je na Božića pucano. Prvo kaže da je pri primjeni tih mjera prisila vjerojatno došlo do prekoračenja ovlaštenja, potom da je normalno da u ovakvim ratnim uvjetima patrole pucaju. I Brodarac i naslov članka u *Jedinstvu* navode da je Božić poginuo iako je iz obdukcijskog nalaza jasno da je nasmrtno premlaćen. Iz Brodarčeve je izjave jasno da se on kao načelnik Policijske uprave nije pretjerano bavio slučajem Božić. Zbog slučaja Božić, 9. kolovoza podignuta je kaznena prijava protiv nepoznatog počinitelja i to zbog “kaznenog djela teške tjelesne ozljede s posljedicom smrti”.¹⁴⁸

Iz već citiranih Izvještaja sa suđenja može se zaključiti da je policija ulagala doista ograničen trud u rješavanje takvih slučajeva. O slučaju Božić na suđenju Milankoviću i Bošnjaku iskaz je dala Rozalija Šabalj Božić, inspektorica u odsjeku za privredni kriminal. Ona je izašla na uviđaj jer je u to doba policijskih inspektora bilo malo pa su i drugi izlazili na uviđaje. Na lice mjesta je došla s kriminalističkim tehničarem. Pokušala je razgovarati s tri civila, ali oni nisu reagirali. Prišla je i skupini osoba u maskirnim odorama ispred vatrogasnog doma, a oni su se ponašali neprimjereno prema njoj kao ženi. Daljnje radnje u predmetu nije poduzimala jer ih osobe koje su izlazile na uviđaj najčešće i nisu poduzimale, a predmetima su se bavile osobe zaposlene u odjelu općeg kriminaliteta. Iz iskaza Šabalj Božić može se zaključiti da redovna policija i nije uživala osobit ugled i utjecaj, posebno ne među osobama u maskirnim odorama, a upravo će pripadnici postrojbi u maskirnim odorama (pričuvnih ili specijalnih policijskih) biti počinitelji zločina nad Srbima u Sisku.

147 Željko Maljevac, “Kako je poginuo Vlado Božić”, *Jedinstvo*, 2197, 8. kolovoza 1991.

148 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 4.

Većina likvidacija sisačkih Srba povezana je sa Specijalnom jedinicom policije Vukovi (nazvani tako po Branku Vuku, zapovjedniku jedinice koji je poginuo) i pričuvnom jedinicom policije, Handžar divizijom, koja je bila stacionirana u predgrađu Siska, a tako je nazvana zato što su njen sastav činili muslimani. Pripadnici tih jedinica u prostorijama Omladinske radne akcije, odnosno Jodnom lječilištu, a to su mjesta koja su postala mučilišta i gubilišta, nisu mogli samostalno, bez znanja barem dijela nadređenih počiniti zločine nad Srbima u Sisku. Potvrđuje to optužba i presuda Milankoviću, ali i činjenica da je na suđenju Milankoviću i Bošnjaku često bilo spominjano ime Đure Brodarca.¹⁴⁹ Njegovo ime se dovodilo u vezu s odvođenjem i likvidacijama Srba, citiralo se da je on govorio o popisima za praćenje i popisima za likvidaciju. Dio Srba likvidiran je iz koristoljublja, neki u hajci, o događajima u Sisku bio je obaviješten državni vrh, uključujući i predsjednika Republike Franju Tuđmana. Ništa se nije promijenilo, zločini su nastavljeni i nakon što je Tuđman o njima bio obaviješten.

Atmosfera za preostale Srbe u Sisku je bivala sve gora. Na njih su se reflektirali i zločini koje su pobunjeni Srbi i JNA na Baniji počinili nad Hrvatima, ali je i stvarano ozračje kolektivne krivnje, posebno kroz tekstove u *Jedinstvu*. Na naslovnici tog tjednika objavljen je tekst o masakrima počinjenim nad Hrvatima, a

sve se to zapravo radi u samo jednu jedinu svrhu provociranja Hrvata da učine djelo kojim bi srpski ekstremisti uspjeli dokazati genocidnost hrvatskog naroda o kojoj neprestano govore. Za takve bestijalne tipove, običan pozdrav radićevskog vremena 'Za dom spremni', u svim srpskim medijima dobiva konotaciju ustaštva i to samo zato što je taj isti pozdrav u prošlom ratu bio kompromitiran od ustaša. Na taj se način ponovo nastoji kompromitirati jedan cijeli narod koji i izazvan bestijalnim postupcima trebao uletiti u već viđenu zamku.¹⁵⁰

Glasine su postale važne. U jednome članku objavljen je tekst o "nekoliko uglednih Srba", poslovno moćnih koji sve, navodno, pljačkaju. Jedan je, navod-

149 Brodarac je zbog sumnje da je počinio ratne zločine, odnosno da je za njihovo počinjenje zapovjedno odgovoran, uhićen 20. lipnja 2011. Umro je u pritvoru u Osijeku 13. srpnja 2011. godine.

150 "Čisti pred poviješću", *Jedinstvo*, 2199, 22. kolovoza 1991.

no, htio dva službena automobila prebaciti u Srbiju, drugome je Sisačka banka, koja je među tadašnjim sisačkim moćnicima bila na glasu kao prosrpska i o kojoj se kao takvoj oglašavao i mjesni HDZ, preko reda isplaćivala devize. Tekst završava rečenicom: “Međutim, ako je istina i pola od ovih gradskih priča, nije samo ratna šteta ono što trpi Hrvatska, od četničkih terorista, već će puno veća šteta biti ona koju nanosi peta kolona unutar Siska.”¹⁵¹ Objavljen je i komentar o zločinima počinjenim na Hrvatima. U tom je tekstu zaključeno da “nije takav odnos prema Hrvatima počeo jučer. Do jučer su ti isti Srbi uništavali Hrvate na svim ostalim životnim područjima, a danas im čupaju srce, jer im je to oduvijek i bila namjera.”¹⁵² Sve je te tekstove u samo jednom broju *Jedinstva* objavio glavni urednik Đuro Gajdek koji je do 1990. godine bio ugledan društveno-politički radnik.¹⁵³ Sve lošija atmosfera također je doprinijela iseljavanju Srba iz Siska. Godine 1991. iz Siska se zbog različitih razloga iselio znatan dio Srba. Neki su se iselili ne bi li se pridružili pobunjenicima, neki iz straha, neki su otišli u druge republike Jugoslavije ili u inozemstvo. Nije moguće precizno navesti koliko je Srba u ljeto i jesen 1991. napustilo Sisak. Pojedine procjene navode da je svaki treći Srbin otišao iz Siska: “zahvaćeni panikom, maltretiranjem i šikaniranjem, strahom za goli život, trećina sisačkih Srba ubrzano je napustila svoj grad”.¹⁵⁴ Brodarac je o odlasku Srba govorio u više navrata. U ljeto 1992. tu je temu, kao i položaj Srba u Sisku, iscrpno elaborirao.

Velik dio Srba iz Siska je otišao na drugu stranu. Među njima ima i direktora sisačkih radnih organizacija. Mnogi od njih su ostavili obitelj u gradu. Neke obitelji su čak i prijavili-

151 I.R.: “Grad priča i priča... – Djelovanje pete kolone”, *Jedinstvo*, 2199, 22. kolovoza 1991.

152 D.B. (Davorka Bašić): “Iščupano srce”, *Jedinstvo*, 2199, 22. kolovoza 1991.

153 U *Jedinstvu* broj 2135 od 18. siječnja 1991. objavljena je biografija Gajdeka, novog glavnog i odgovornog urednika koji je to postao jednoglasnom odlukom zbora radnih ljudi Informativne radne organizacije *Jedinstvo*. Navedeno je da je on dugogodišnji novinar i društveno-politički radnik, rođen 1948. u Zagrebu, trenutačno apsolvent novinarstva na Fakultetu političkih nauka. U novinarstvu je 18 godina, bio je glavni i odgovorni urednik Delegatskog jedinstva i biblioteke Delegatske teme, autor knjige *Španjolski borci Siska i Banije* za koju je dobio Plaketu SUBNOR-a Jugoslavije. Gajdek je bio tajnik Kluba samoupravljača Općine Sisak, član Međuopćinskog vijeća Saveza sindikata, delegat u Skupštini općine Sisak, a u trenutku kada je postao glavni i odgovorni urednik *Jedinstva* bio je član Predsjedništva Općinske konferencije Socijalističkog saveza radnog naroda Sisak. U biografiji objavljenoj u knjizi *Sisački žrtvoslov Domovinskog rata 1991. – 1995*. Gajdek biografske podatke o svojoj aktivnosti marljivog društveno-političkog radnika ne navodi.

154 Paulina Arbutina, “Dossier Sisak 1991.”, *Ljetopis SKD Prosvjeta*, Zagreb, 2019., str. 216.

vale nestanak svojih članova, a mi smo pouzdano znali da su te osobe na drugoj strani. Vrlo pomno i pedantno čitavo vrijeme rata vodimo dokumentaciju o svima onima koje smo susretali i na drugoj strani, koji su okrvavili ruke ili su sudjelovali u pljački i rušenju hrvatskih kuća. Broj krivičnih prijava svakim je danom sve veći i sada se broji na tisuće. Nema mogućnosti da se zločinci šecu Siskom. Policija sve zna, niti jedan krivac ne može ostati nekažnjen. Suđenja su već započela i upravo će budući period pokazati kolika je pravna snaga hrvatske države. Prigovori *Helsinki Watcha* u najvećem broju slučajeva su neutemeljeni.¹⁵⁵ Međutim, bilo je i događaja za koja nema opravdanja i tu smo postupili u skladu s pravilima pravne države. Nedjelo se nikome ne oprašta, bez obzira na vjeru i nacionalnu pripadnost. Srbi u Sisku niti imaju niti trebaju posebnu zaštitu. Imaju zaštitu hrvatske policije kao i svi drugi građani.¹⁵⁶

Samo nekoliko dana prije objave tog intervjua, u ljeto 1992. godine, u sisačku bolnicu je iz Policijske stanice dovezen već mrtav 62-godišnji Miloš Brkić. On je u zgradi policije nasmrtno pretučen. Obdukcijom je utvrđeno da je umro nasilnom smrću od zgnječenja grudnog koša, amputirani su mu zadnji članci prva tri prsta lijeve ruke, a utvrđen je, uz ostalo, i trostruki serijski prijelom svih lijevih rebara.¹⁵⁷ Brodarac je o odlasku Srba iz Siska govorio i 1995. godine, tada kao župan Sisačko-moslavačke županije, a spominjao je i konkretne brojke.

Prije rata iz Siska je na drugu stranu otišlo oko sedam tisuća Srba, a MUP se očistio od četničkih elemenata. Ostali su oni Srbi za koje se može smatrati da su lojalni i miroljubivi, što svjedoči činjenica da jedino u Sisku nikada nije opalio ni jedan snajper, pa čak i u vrijeme najvećih razaranja grada, a to dovoljno govori o onome što smo unutar grada napravili.¹⁵⁸

155 Radi se o dokumentu *Helsinki Watcha* o nepoštovanju ljudskih prava u Hrvatskoj od 13. veljače 1992. upućenom predsjedniku Republike Franji Tuđmanu u kojem se navode ubojstva civila, uglavnom Srba, i pripadnika JNA u više mjesta u Hrvatskoj, pa i u Sisku.

156 Irinka Vidović: "Đuro Brodarac, načelnik Policijske uprave Sisak, specijalno za Sisački tjednik – Pobijedila je hrvatska sloga" (intervju s Đurom Brodarcom), *Sisački tjednik*, 17, 2. srpnja 1992.

157 Zapisnik o obdukciji od 24. lipnja 1992., Kir., (fotokopija u posjedu autora).

158 Marko Didić, "Mikelić me se boji kao crnog vraga" (intervju s Đurom Brodarcom), *Panorama*,

Početkom 1992. godine o iseljavanju Srba, generalno, ne samo iz Siska, govorio je i ministar unutarnjih poslova Ivan Vekić. On je kazao da je točno da su često puta ciljevi i žrtve krivičnih djela građani srpske nacionalnosti. I to je jedna od posljedica stanja u kojem se nalazimo. No, iz nekih područja Hrvatske mnogi Srbi su se priključili teroristima i četnicima. Pa kad se govori o iseljavanju mora se i to imati na umu. Mi možemo provjeriti svaku osobu koja se iselila i mi ćemo utvrditi koliko se ljudi pod prisilom iselilo. Ima ljudi koji su se iselili zbog straha, ne pod izravnom prisilom.¹⁵⁹

/ Krvavi kolovoz

Kraj kolovoza bio je posebno opasan za Srbe preostale u Sisku i tada su se dogodile neke od najzloglasnijih likvidacija. Na sljedećim stranicama bit će opisano nekoliko karakterističnih slučajeva. Zoran Vranešević uhićen je 23. kolovoza u večernjim satima na blokadnom punktu u Odri Sisačkoj. Zaustavili su ga pripadnici pričuvne policije. Vranešević je radio u policiji, potpisao je izjavu lojalnost, a u srpnju je dao otkaz i otišao u Beograd. Njegov otac Mladen je poginuo u noćnoj akciji MUP-a RH i ZNG-a 22. kolovoza,¹⁶⁰ a na vijest o pogibiji oca Vranešević je odlučio doći u Sisak. U optužnici protiv Milankovića i Bošnjaka navodi se da mu je oduzet automobil, a on je priveden u Policijsku upravu Sisak, nakon izvršenih provjera odveden na nepoznato mjesto i usmrćen.¹⁶¹ Dovođenje Vraneševića u PU Sisak potvrdio je Ivica Lugarić, pomoćnik voditelja smjene u operativnom dežurstvu PU Sisak. Lugarić je kazao i da su nakon tog događaja dva Srbina zaposlena u PU Sisak dali otkaze i otišli iz Siska. Bili su to voditelj smjene Mladen Vučković i Marko Sablić koji je radio

25. siječnja 1995.

159 "Ivan Vekić, ministar unutarnjih poslova Republike Hrvatske: Zašto su se Srbi iseljavali" (preneseno iz *Nedjeljnog Vjesnika*), *Jedinstvo*, 2221, 6. veljače 1992.

160 Radi se o noćnom napadu pripadnika MUP-a RH i ZNG-a na niz banijskih sela sa većinskim srpskim stanovništvom (Blinjski Kut, Kinjačka Gornja, Kinjačka Donja, Bestрма, Blinjska Greda, Trnjane, Čakale, Brđane). Na srpskoj strani u toj je akciji poginulo ili ubijeno 15 osoba, većinom civila, ali i petero pripadnika hrvatskih snaga.

161 Županijsko državno odvjetništvo u Osijeku, broj K-DO-53/11 od 16. prosinca 2011., str. 4, dostupno na http://www.centar-za-mir.hr/uploads/OPTUZNICA_SISAK_skracena.pdf

na poslovima kriptozastite.¹⁶² Milka Vranešević, Zoranova strina, navela je da je čula da je njen nećak od donedavnih kolega zamolio pomoć oko sahrane oca, a nakon izlaska iz policijske zgrade sačekalo ga je više osoba u crnim uniformama i odveli su ga u Jodno.¹⁶³ Tijelo 26-godišnjeg Vraneševića pronađeno je 27. kolovoza pored Starog grada u Sisku, a usmrćen je hicima u glavu i grudni koš.¹⁶⁴

Ni rad u policiji, uz potpisanu izjavu o lojalnosti nije bilo jamstvo za život. Potvrđuje to slučaj policajca Branka Oljače. On je uhićen 24. kolovoza u prijedopodnevnom satima u svom stanu u Sisku. Privedenog Oljaču je u zgradi P U Sisak vidio zamjenik načelnika operativnih poslova P U Sisak Zdravko Bobetko. On je s Oljačom i razgovarao i kazao mu je da je pozvan na obavijesni razgovor.¹⁶⁵ Oljaču je u zgradi Policijske uprave vidio i načelnik operativnih poslova Ivan Tounec koji je kazao da je Oljača pozvan na obavijesni razgovor zbog dojave da je na glavi nosio kapu sa zvijezdom petokrakom.¹⁶⁶ Oljačino tijelo pronađeno je 27. kolovoza na obali Save kod sela Lukavec, a kao uzrok smrti navedene su strijelne rane prsnog koša i gnječenje glave.¹⁶⁷

Tri člana obitelji Trivkanović – otac Nikola i njegovi sinovi Zoran i Berislav – prisilno su odvedeni iz obiteljske kuće u sisačkom naselju Zeleni brijev 25. kolovoza. Pred kuću je stigao bijeli kombi (taj bijeli kombi spominju mnogi svjedoci odvođenja članova svojih obitelji ili susjeda i to kao zloglasni bijeli kombi) i iz njega je izašlo osam naoružanih ljudi u maskirnim uniformama. Nikola Trivkanović je bio 48-godišnji zaposlenik Poduzeća za ceste, a za njegovu cestarsku uniformu prilikom pretrage kuće tvrdili su da je uniforma JNA. Prema svjedočenju Dragice Ferencak, supruge Berislava Trivkanovića, susjed Davor Miller, inače pripadnik rezervnog sastava policije, pokušao je nešto

162 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja, iskaz Ivica Lugarića <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 44.

163 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja, iskaz Milke Vranešević <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 79.

164 Zapisnik o vanjskom pregledu od 28. kolovoza 1991. godine, Kir (bez navedenog broja), (fotokopija u posjedu autora).

165 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja, iskaz Zdravka Bobetka <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 78.

166 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 83.

167 Zapisnik o vanjskom pregledu od 29. kolovoza 1991. godine, Kir (bez navedenog broja) (fotokopija u posjedu autora).

učiniti za troje Trivkanovića, ali mu je rečeno da se makne jer se to njega ne tiče.¹⁶⁸ Prema saznanjima odvedeni su u ORA-u. Tijelo Nikole Trivkanovića je pronađeno 28. kolovoza na obali Save kod sela Gušće. Prije likvidacije Nikola Trivkanović bio je mučen i njegovo je “lice upadljivo deformirano, a radi se o brojnim prijelomima svih kostiju lica i nosa”.¹⁶⁹ Trivkanović je ubijen iz vatrenog oružja, zapravo je izrešetan. Na sebi je imao samo sivo-smeđe radne hlače sa zelenim remenom na kojem je utisnuto ime tvrtke PADDOCK¹⁷⁰ što se poklapa s izjavom njegove udovice Stoje Trivkanović koja je kazala da “Zoranu nisu dali ni da se obuje, rekavši mu tamo gdje ideš neće ti trebati”.¹⁷¹ Stoja Trivkanović iskaz je dala i na suđenju Milankoviću i Bošnjaku. Dan nakon što su njen suprug i sinovi odvedeni otišla je na policiju raspitati se što je s njima. Srela je Đuru Brodarca pitala je što je s njenim sinovima i suprugom, a on joj je odgovorio da ih “ne traži u PU nego u mrtvačnici”.¹⁷² Tijela Zorana i Berislava Trivkanovića do danas (kolovoz 2020.) nisu pronađena.

Bijeli kombi koristili su pripadnici Vukova kojima je sve do pogibije u kolovozu 1992. godine zapovijedao Jadranko Garbin. Za odvođenje troje članove obitelji Trivkanović optužen je, zajedno s Vladimirom Milankovićem, Drago Bošnjak, pripadnik Vukova, a sud je Bošnjaka oslobodio.

Najmasovniji zločin bila je likvidacija petero članova obitelji Vila, a taj zločin potvrđuje da nisu sva ubojstva bila planirana nego da su neka počinjena iz osвете, posljedica pojedinog događaja i hajke i na one koji sa samim događajem nisu imali nikakve veze. Povod za likvidaciju pet članova obitelji Vila je sukob u ugostiteljskom objektu “Gaj”, 24. kolovoza. Posvadali su se Željko Vila i Josip Košutić, vjerojatno je tome pripomogao i alkohol. Sukob je bio na rubu fizičkog obračuna i u njega se umiješao Zdravko Slivar. Prema izjavi svjedoka Steve Lakića Vila je krenuo iz “Gaja”, Slivar za njim. Vila je vjerojatno mislio da za njim ide Košutić i da će ga napasti. Vila je izvadio nož, ubo Slivara

168 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 12.

169 Zapisnik o obdukciji od 29. kolovoza 1991., Kir. 356/91 (fotokopija u posjedu autora).

170 Isto.

171 Mirna Jasić Gašić, “Otjerana u grobu”, *Novosti*, dostupno na <https://www.portalnovosti.com/otjerana-u-grobu>; u tekstu je naveden Zoran, ali se iz dokumenata zaključuje da se radi o Nikoli Trivkanoviću.

172 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaj sa suđenja, iskaz svjedoka Stoje Trivkanović <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 36.

koji je hitno prebačen u sisačku bolnicu gdje je ubrzo umro. Vila je pobjegao iz “Gaja”.¹⁷³ Iste večeri pripadnici Vukova krenuli su u potragu za Vilom. Jedna skupina otišla je u njegovu vikendicu gdje ga nije našla, ali je čula da ga je pronašla druga skupina i to na Zelenom brijegu gdje je Željko Vila navodno odmah likvidiran.¹⁷⁴ U “Gaju” je bio i Ivica Bišćan, svjedok i žrtva događaja, koji je živio u domaćinstvu obitelji Vila. Zajedno sa Željkom Vilom je došao u “Gaj”. Nakon što je Vila ubo Slivara pustili su ga kući. Oko 22 sata tri osobe su ga pitale gdje je Željko Vila, a on nije znao odgovoriti. Oko tri-četiri sata u noći pred kućom se zaustavio kombi iz kojega je izašlo više ljudi i u njega odvelo Marka, Dušana i Evicu Vila te njega. Petog člana obitelji Vila, Mladu, vjerojatno su pronašli u njegovu stanu.¹⁷⁵ Evica i Marko Vila bili su Željkovi roditelji, Dušan brat, a Mlada polubrat. Svi su odvedeni na ORA-u, Bišćan je ostavljen u portirnici, a Vile u praoni-kupaonici. Do večeri istoga dana Bišćan je ispitivan desetak puta. Oko 19 — 20 sati Bišćan je s više ljudi ukrcao u kombi, a članovi obitelji Vila u kamion marke TAM. Svi su odvezeni na skelu na Savi, prema Sunji. Bišćan je bio na metar-dva od članova obitelji Vila kada mu je rečeno: “Ti imaš sreće, za tebe su zvali.” Vratili su ga na ORA-u gdje je upoznao Sašu Krstulovića koji mu je savjetovao da se priključi Hrvatskoj vojsci.¹⁷⁶ Krstulović je bio pripadnik 2. bojne 2.A brigade koja je koristila prostor ORA-e, a taj je prostor koristila i specijalna policija. Krstulović je izjavio da misli da su Vukovi likvidirali Vile i da se njih i hrvatska vojska bojala. Vidio je kako tuku jednog čovjeka, kasnije je zaključio da je to vjerojatno bio Željko Vila, a vidio je krv po zidovima i umivaoniku sanitarnog čvora. Uočio je da su osobe koje su tukle Vile odvele Bišćana i druge članove obitelji, o čemu je odmah obavijestio načelnika stožera i zamjenika zapovjednika 2.A brigade Vladimira Cifreka i rekao da mora intervenirati. Nakon toga je Cifrek nekome telefonirao, tražio da ih se sve vrati jer ih 2. bojna mora ispitati, a vraćen je samo Bišćan.¹⁷⁷ Krstulović je kazao da se pripadnici specijalne policije nisu morali legitimirati kada su ulazili

173 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja, iskaz svjedoka Steve Lakića <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 50.

174 Isto.

175 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja, iskaz Ivica Bišćana <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 31.

176 Isto.

177 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja, iskaz Saše Krstulovića <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 33–34.

u ORA-u, te da su nosili uniforme, bez ikakvih oznaka. Zapamtio je jednog od njih koji je bio niži i imao nadimak "Rambo".¹⁷⁸

Željko Vila je zatučen. Obdukcijski zapisnik navodi da je uzrok smrti "uništenje glave i ubodno razne rane po vratu i grudnom košu", a Vilina je glava bila fiksirana za čvrstu podlogu.¹⁷⁹ Dušan Vila smaknut je hicem u glavu,¹⁸⁰ a tijela dva brata pronađena su u Savi uz selo Lukavec 28. kolovoza. Tijelo Evice Vila pronađeno je također u Savi uz selo Lukavec, ali 26. kolovoza. I ona je ubijena hicem u glavu.¹⁸¹ Nešto kasnije kod Lukavca je pronađeno i tijelo Mlade Vile, također smaknutog hicem u glavu.¹⁸² Tijelo 63-godišnjeg Marka Vile pronađeno je u Savi 9. rujna kod sela Gušće. Smaknut je hicima u trbuh.¹⁸³

U samo tri dana, od 24. do 26. kolovoza, ubijeno je desetero sisačkih Srba (Vranešević, Oljača, troje članova obitelji Trivkanović, petero članova obitelji Vila). Ni za jedno od tih deset ubojstava nisu poduzete prave policijske operativne obrade. U slučaju obitelji Trivkanović svjedoci nisu ispitani do 2003., u slučaju obitelji Vila nema operativne obrade, u slučaju ubojstva Vraneševića i Oljače nema službene zabilješke.¹⁸⁴ Županijski državni odvjetnik Miroslav Kraljević u završnoj riječi na suđenju u Osijeku išao je i mnogo dalje od pukih konstatacija koje se tiču razine operativne obrade.

Ova ubojstva ukazuju na sistem ubojstava koja nisu procesuirana. Ove žrtve nisu plod slučaja. Svako od tih ubojstava upućuje na planirani i smišljeni napad na te osobe. Iskorištena je borba protiv petokolonaša, agresija na Hrvatsku, da bi se fingirali napadi na policiju i potom nezakonito uhićivali

178 Vjerojatno je riječ o Siniši Dvorskom, kasnije Siniši Stracabošku, pripadniku Izviđačko-diverzantskog voda Zebre koji se borio u Kostajnici i Petrinji i kojega su u ljeto 1991. hrvatski mediji promovirali u heroja otpora. Stracaboško je 1996. godine ubio bivšeg ministra turizma Antona Marčela Popovića za 15.000 njemačkih maraka. Osuđen je na 15 godina zatvora.

179 Zapisnik o vanjskim pregledima od 30. kolovoza 1991. godine, Kir. (bez navedenog broja), (fotokopija u posjedu autora).

180 Isto.

181 Zapisnik o obdukciji od 28. kolovoza 1991. godine, Kir. 355/91 (fotokopija u posjedu autora)

182 Zapisnik o vanjskom pregledu od 2. rujna 1991., Kir. (bez navedenog broja), (fotokopija u posjedu autora).

183 Zapisnik o vanjskom pregledu od 10. rujna 1991., bez navedenog broja (fotokopija u posjedu autora).

184 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja, završna riječ zamjenika županijskog državnog odvjetnika iz Osijeka Miroslava Kraljevića, <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 118.

civili, zlostavljali i ubijali. U takvim slučajevima nema zapi- snika o uvidaju, nema službenih zabilješki. Nadalje, žrtve bi bile zaustavljane od prometnih policajaca, odvedene u PU u Sisku, zlostavljane, ubijane. Neka mrtva tijela su pronađena u Savi, neka na drugim mjestima. Za neka se do danas ne zna gdje su. Za ona tijela koja nisu nađena nema niti kaznenih prijava za počinjena ubojstva. Za ona koja su nađena podne- sene su kaznene prijave protiv NN počinitelja.¹⁸⁵

Stanje i atmosfera u Sisku dodatno su pogoršani početkom rujna. Rat se do tada vodio na Baniji, hrvatske vlasti nisu kontrolirale znatan dio Banije, a početkom rujna JNA i pobunjeni Srbi započeli su napadati i sam grad Sisak, posebno njegovu industrijsku zonu. Rafinerija je prvi puta napadnuta 2. rujna 1991. i to u dva navrata. U napadu od 7. listopada planulo je oko 6000 pro- stornih metara benzina, oštećen je cjevovod, a u gašenju požara ozlijeđeno je šest vatrogasaca. Prema podacima iz 1993. godine Rafinerija Sisak pretrpjela je štetu od 125.720.730 dolara.¹⁸⁶ U listopadu je Rafinerija prvi puta nakon Drugog svjetskog rata potpuno prekinula proizvodnju. Željezara Sisak je prvi put napadnuta također 2. rujna, a od tada pa do kraja godine su njena poduzeća radila na 20 do 40 posto kapaciteta. Najvažnije poduzeće Željezare, Metaval, je godišnji proizvodnju ostvario na razini 54 posto, a plan na razini 60 posto.¹⁸⁷ U dvije najveće i najvažnije sisačke tvrtke je 1991. godine znatno smanjen broj zaposlenih, prije svega smanjenjem broja zaposlenih Srba. Sisački Srbi grad su napuštali iz više razloga. Neki zato da bi se pridružili pobunjenicima, neki iz straha za vlastiti život, neki su se selili u druge republike Jugoslavije ili u inozemstvo. Mnogi su, zbog neopravdanog dolaska na posao pet dana uzastop- ce, dobivali otkaz. Dio njih na posao nije dolazio zato što su prometnice bile presječene i nisu mogli doputovati na posao, barem jedan na posao nije došao zato što je bio ubijen, a iz njegovog slučaja može se zaključiti i da je otpušta- nje Srba, uključujući i one koji su potpisali izjavu o lojalnosti bio neizrečeni dio politike. Željezara je prije 1. lipnja 1991. godine imala 12.000 zaposlenih, početkom 1992. godine 7.900, a otkaz na osnovi petodnevnog nedolaska na

185 Isto.

186 INA u Domovinskom ratu, str. 141.

187 "Ing. Miloš Petrović: Najteža poslovna godina", *Jedinstvo*, 2217, 9. siječnja 1992. (Petrović je tadašnji predsjednik Poslovnog odbora Željezare).

posao dobilo je 3.200 radnika.¹⁸⁸ Rafinerija je imala 2.250 zaposlenih (*INA u Domovinskom ratu*, 1997.), a broj zaposlenih smanjen je za 27 posto u godinu dana, do početka 1992. godine, a motivi su “poticajne mjere, visoki stupanj nesigurnosti, napuštanje zbog ukupnog ideološkog neslaganja”.¹⁸⁹

Pojedinim zaposlenicima srpske nacionalnosti ni stručnost, ni visok položaj, ni potpisana izjava lojalnosti nisu pomogli. Ubijeni Petar Pajagić bio je šef Odjela kontrole u Rafineriji. Potpisao je izjavu o lojalnosti. U petak 21. rujna poslije posla je otišao kod kćeri Dijane na ručak. Nakon ručka otišao je kući, a kući po svemu sudeći nikada nije stigao. Pajagića su presrele i odvele tri ili četiri uniformirane osobe, utrpane ga u automobil i odvezle u pravcu Jodnog.¹⁹⁰ Već sljedećeg dana Pajagiću je napisan i potpisan otkaz. Stevan Ivanić, nadređen Pajagiću, u Rafineriji je, kada je shvatio da Pajagića nema na poslu, što mu je bilo čudno jer bi se on uvijek prethodno javio, razgovarao s Perom Štimcem zaduženim za kadrovske poslove. Štimac mu je rekao da odmah može pisati otkaz Pajagiću koji neće doći na posao jer je odveden u Žabno. Ivanić, Srbin po nacionalnosti, je primao telefonske prijete, tražilo se da napusti Sisak i Hrvatsku, nije se raspitivao o Pajagićevoj sudbini. Dijana Pajagić je nakon dva dana prijavila nestanak svog oca i taj datum vodi se kao datum smrti Petra Pajagića. Na dan kada je država verificirala smrt Petra Pajagića još nije prošlo pet uzastopnih dana koliko je zakon propisivao kao uvjet za davanje izvanrednog otkaza.

U jesen 1991. i to u Zagrebu, likvidiran je šef proizvodnje Rafinerije Sisak Damjan Žilić. On je sa suprugom Stanislavom Gregurinčić Žilić (po nacionalnosti Hrvaticom) živio u Petrinji gdje je njegova supruga do srpnja 1991. bila predsjednica Skupštine općine Petrinja. Svakodnevno je putovao na posao u Sisak. Svojoj je supruzi govorio da je na spisku za likvidaciju, a ona to nije shvatila sve dok i on nije likvidiran. Na njihovu kuću je pucano 12. rujna navečer, bačena je i tromblonska mina i sljedećega dana otišli su u Zagreb.¹⁹¹ Sljedećega dana Žilić je potpisao izjavu lojalnosti i dobio strogo povjerljivo

188 Isto.

189 “Mr. Ivan Bilegge: Najveća šteta u Hrvatskoj”, *Jedinstvo*, 2217, 9. siječnja 1992. (Bilegge je tadašnji direktor Rafinerije).

190 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja, iskaz Save Trivanovića <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 81.

191 Iskaz Stanislave Gregurinčić Žilić, dostupno na <http://www.osobnasjecanja.hr/video-arhiva/stanislava-gregurincic-zilic/>

rješenje o postavljanju na funkciju ratnog šefa proizvodnje u Rafineriji Sisak.¹⁹² Žilić je ubijen 23. studenoga 1991. Njegova supruga je zaključila da je po njega u stan u Zagrebu gdje su izbjegli došao netko koga je on poznao. Kada se s posla vratila u stan na stolu je vidjela dvije čašice i bocu Zrinskoga i na temelju toga zaključila da je njen muž nekoga pustio u stan. Žilić je otišao, ili je odveden, u novozagrebački restoran "Alkar" u kojem su se okupljali Petrinjci, a gdje je bila organizirana svadba jednog radnika Rafinerije. Četvorica uniformiranih, sva četvorica radnici Rafinerije, Žilića su strpali u kombi, odvezli na Jakuševac gdje su ga zatukli metalnom šipkom. Ubojice su mu uzeli ključeve i osobnu iskaznicu, tijelo su bacili u Savu. Rijeka se povukla i primijećen je Žilićev leš. U unutarnjem džepu je imao zdravstvenu iskaznicu i tako je policija znala o kome je riječ.

Policija je otvorila istragu i u roku od deset dana inspektor Ratko Čadžo je priveo četvoricu osumnjičenih. Uhićeni su i optuženi Robert Ahmetagić, Damir Šarić, Dragan Kostrić i Vinko Kovačević. Njima je i suđeno, njihovi pristaše su na suđenje dolazili u vojnim uniformama, a suđenje je naprasno prekinuto koncem godine kada je predsjednik sudskog vijeća Vojnog suda Željko Horvatić obustavio postupak primijenivši Zakon o oprostima.¹⁹³ Taj zakon ima samo četiri članka, proglašen je u rujnu 1992. godine, a dva mjeseca nakon toga sudac Horvatić ga je primijenio na ubojice Damjana Žilića. U obrazloženju odluke o obustavi postupka navedeno je "da su okrivljeni 'inkriminirano krivično djelo izvršili u svezi s ratom protiv RH', da su 'svi optuženi pripadnici ZNG-a, odnosno Hrvatske vojske' te da je, prema podacima raznih dopisa i iskaza svjedoka, 'oštećeni Damjan Žilić kontinuirano pročetnički djelovao na području Petrinje'".¹⁹⁴ Gregurinčić Žilić tvrdi da je tvrdnja da je njen suprug pročetnički djelovao zasnovana na neistinitim izjavama svjedoka koji su tvrdili da je on išao na Šamaricu (baza i uporište pobunjenih Srba na Baniji), organizirao pobunu u Petrinji, "a on svaki dan išao na posao".¹⁹⁵ Ni Pajagić ni

192 Pismo Stanislave Gregurinčić Žilić hrvatskoj redakciji BBC-a od 28. rujna 2005. u Juzbašić, 2009.

193 Zakon o oprostima od krivičnog progona i postupka za krivična djela počinjena u oružanim sukobima i u ratu protiv Republike Hrvatske, *Narodne novine* 58/92.

194 Obad Orlanda, "Glavašev sudac Željko Horvatić 1992. godine pustio ubojice i mučitelje civila", dostupno na <https://www.jutarnji.hr/naslovnica/glavasev-sudac-zeljko-horvati-1992.-godine-pustio-ubojice-i-mucitelje-civila-3774459>

195 Izjava Stanislave Gregurinčić Žilić, dostupno na <http://www.osobnasjecanja.hr/video-arhiva/stanislava-gregurincic-zilic/>

Žilić nisu navedeni na popisu poginulih zaposlenika Rafinerije objavljenom u monografiji *INA u Domovinskom ratu*.

Fatalan je mogao biti i odlazak na liječenje u Zagreb. Potvrđuje to slučaj Miloša Čalića koji je živio u Novom Selu nadomak Siska, a radio u Željezari. Hrvatski vojnici su 13. rujna, u vrijeme dok je on bio na poslu, ušli u njegovu kuću, pretresli je tražeći oružje, a tražili su i njega. Čalić je odlučio ne vraćati se kući, otišao je u Zagreb kod nećakinje. Sljedećega dana minirana mu je kuća. Dva dana potom otišao je u bolnicu Rebro zbog teške depresije. U bolnici je liječen deset dana, a potom mu je određena dnevna terapija. Čalić je prilikom dolaska na dnevne terapije sreo Predraga Pavlovića, suseljana, pripadnika pričuvne policije koji se u bolnici Rebro također liječio na psihijatrijskom odjelu, od šoka kojega je doživio za vrijeme bombardiranja sela. Pavlović je iz bolnice komunicirao sa zapovjedništvom svoje jedinice u Novom Selu i u nevezanom razgovoru kazao da je u bolnici i Čalić. Tjedan dana nakon toga četiri uniformirane osobe su došle u bolnicu, razgovarali s Pavlovićem i za vrijeme tog razgovora pojavio se Čalić koji je izlazio iz bolnice. Čalića su posjetitelji uhvatili ispod ruke, izveli ga iz bolnice i ukrcali u kombi i krenuli prema Sisku. Putem su skrenuli, Čalić je izveden iz kombija i smaknut hicima iz vatrenog oružja. Sljedećega dana njegovo je tijelo pronađeno u kanalu Dužec u šumi Brezovica.¹⁹⁶ Likvidacija Čalića jedan je od rijetkih slučajeva zločina počinjenih nad sisačkim Srbima koji je dobio pravosudni epilog. Ivica Mirić, zapovjednik policijske postrojbe iz Novog Sela, zbog tog je zločina osuđen 2010. godine na kaznu od devet godina zatvora.

Vjerojatno u javnosti najpoznatiji slučaj ubojstva u Sisku jest ubojstvo 19-godišnje Ljubice Solar. Ona je ubijena 17. rujna 1991. godine, a ubojica je vjerojatno mislio da puca na njenog dečka Duška Malovića. On je do travnja 1991. godine bio pripadnik JNA, zaposlen u bazi u Žažini. Policija, odnosno pojedini njeni pripadnici, smatrala je da surađuje s Kontraobavještajnom službom JNA. Ljubica Solar se u njegov stan preselila 15. kolovoza. Više policajaca je 17. rujna u večernjim satima došlo pred zgradu u kojoj su živjeli Malović i Solar.¹⁹⁷ On je tog jutra otputovao u Sarajevo i Ljubica je bila sama kod kuće u stanu na Trgu Moše Pijade.¹⁹⁸ Pripadnici MUP-a su vidjeli upaljeno svjetlo u

196 Županijski sud u Sisku, K-10/10, presuda Ivici Miriću od 10. lipnja 2010. godine.

197 Županijsko državno odvjetništvo u Osijeku, broj K-DO-53/11 od 16. prosinca 2011. dostupno na http://www.centar-za-mir.hr/uploads/OPTUZNICA_SISAK_skracena.pdf, str. 6.

198 Izjava Vjere Solar, dostupno na <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/>

Malovićevom stanu i kada se prozoru približila Solar, ispalili su više hitaca i ubili Ljubicu Solar. Policija je zaprimila dojavu o pucnjavi na Trgu Moše Pijade, a interventnu grupu je na uviđaj vodio pripadnik specijalne jedinice policije Marijo Božić. Na Trgu Moše Pijade je bio potpuni mrak, upaljeno je bilo svjetlo u samo jednom stanu, a vrata tog stana bila su otvorena i policajci su vidjeli mrtvo tijelo mlade žene.¹⁹⁹ Božić je utvrdio da je na Solar pucano izvana, a za vrijeme njihove intervencije na Trgu Moše Pijade nije se čula pucnjava. Vjera Solar, majka ubijene Ljubice, podnijela je 2001. godine kaznenu prijavu protiv Mladena Gložinića i Mirka Marjanovića, pripadnika Vukova, zbog sumnje da su njih dvojica ubili njenu kći. Istragom nije bilo moguće utvrditi da su Gložinić i Marjanović počinitelj kaznenog djela i prijava je odbačena.²⁰⁰ Vjera Solar je pokrenula i niz građanskih parnica protiv Republike Hrvatske, gubila ih je i plaćala sudske troškove. Na koncu, nakon pravomoćne presude Milankoviću i njenog pokretanja postupka pred Europskim sudom za ljudska prava, Vlada Republike Hrvatske zaključila je nagodbu s Vjerom Solar.²⁰¹

Likvidacije Srba događale su se i nadomak Siska. Tri uniformirane osobe, vjerojatno pripadnici Vukova, 19. rujna u Mošćenici, mjestu između Siska i Petrinje, uhvatili su i priveli Radu Crevara i Milana Cvetojevića. Odveli su ih u selo Odra, zatim na nasip gdje su ih htjeli likvidirati, ali su odustali zbog niskog vodostaja. Potom su odvedeni u Jodno gdje su obojicu mučili, pa odveli na savski nasip. Cvetojevića su likvidirali hicima u glavu, a Crevar je skočio u rijeku i tako se spasio.²⁰² Cvetojevićevo tijelo pronađeno je u veljači 1992. godine u Dunavu, kod Kovina, u Saveznoj Republici Jugoslaviji.²⁰³

U Mošćenici je u rujnu 1991. godine policija organizirano hvatala civile srpske nacionalnosti ne bi li ih razmijenili za zarobljene pripadnike Zbora narodne garde i MUP-a. Akcija je provedena 17. rujna, dan nakon teških borbi u

SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf

199 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja, iskaz Marija Božića <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 18.

200 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 42–43.

201 S.S.: “Vjera Solar vs. Vlada RH: Nagodba na poticaj Strasbourga”, <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/vjera-solar-vs-vlada-rh-nagodba-na-poticaj-strasbourg-20150117>

202 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 37.

203 Županijsko državno odvjetništvo u Osijeku, broj K-DO-53/11 od 16. prosinca 2011. dostupno na http://www.centar-za-mir.hr/uploads/OPTUZNICA_SISAK_skracena.pdf, str. 6.

Petrinji u kojoj su Zbor narodne garde i MUP pretrpjeli velike gubitke, posebno od JNA. Akciju su proveli pripadnici djelatnog i rezervnog sastava policije i to po naredbi Brodarca i Milankovića. Uхваćeno je najmanje 24 civila srpske nacionalnosti.²⁰⁴ Autobusom su odvezeni u Žabno gdje su bili pod ingerencijom pričuvne postrojbe pod Brajkovićevim zapovjedništvom. Među uhvaćenima su bile osobe oba spola, pa čak i prema iskazu svjedoka i jedna jedanaestogodišnja djevojčica.²⁰⁵ Dvije osobe u autobusu bile su vidljivo pretučene: Stevo Ratković i Nikola Batula. Sa Stevom Ratkovićem uhvaćeni su njegov sin Milorad i supruga Danica. Milorad Ratković posvjedočio je na suđenju Milankoviću i Bošnjaku da je njegov otac tučen po glavi slikom Josipa Broza Tita sve dok okvir slike nije pukao.²⁰⁶ Teško ozlijeđeni Stevo Ratković s ostalima je prevezen u Žabno odakle je ubrzo prebačen u sisačku bolnicu gdje je od posljedica ozljeda glave preminuo 2. listopada 1991. Prostor za prihvatanje uhvaćenih u osnovnoj školi u Žabnu pripremio je zapovjednik lokalne Narodne zaštite Božidar Rendić kojem je rečeno da dolaze roditelji i rođaci hrvatskih boraca.²⁰⁷ Ubrzo je shvatio da je riječ o uhvaćenim građanima srpske nacionalnosti iz Mošćenice koje su danju čuvali pripadnici pričuvnog sastava policije, a noću Narodna zaštita. Uhvaćeni Srbi su nakon osam dana prebačeni u vojarnu u Lađarskoj ulici u Sisku, a 13. listopada, nakon što su odbili razmjenu, pušteni su.²⁰⁸

Hvatanje civila za razmjenu bila je obostrana pojava u ratu. Na Baniji su hvatani i civili hrvatske nacionalnosti za razmjenu. Konkretno, početkom listopada srpske jedinice hvatale su Hrvate po Dubici, Baćinu i Cerovljanima i odvodile za razmjene, a “pošto stalno slušam radio nikako da čujem za te razmjene i to je bilo mnogo sumnjivo”.²⁰⁹

Državni vrh bio je obaviješten o zbivanjima u Sisku. Savjetnik predsjednika Republike Stjepan Herceg, dostavio je 2. listopada Franji Tuđmanu i šefu Službe za zaštitu ustavnog poretka Josipu Manoliću izvještaj kojim nedvosmi-

204 Isto.

205 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja, iskaz Milorad Batinić <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 50.

206 Isto.

207 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja, iskaz Božidar Rendić <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 67.

208 Županijsko državno odvjetništvo u Osijeku, broj K-DO-53/11 od 16. prosinca, dostupno na http://www.centar-za-mir.hr/uploads/OPTUZNICA_SISAK_skracena.pdf, str. 6.

209 Glavaš, n. dj., str. 71.

sleno upozorava na zbivanja u Sisku. "Postoje sigurni podaci o nezakonitim uhićenjima mirnih građana srpske nacionalnosti, koji se odvođe i za koje nitko ne zna da li su živi ili mrtvi", pisao je Herceg u izvještaju.²¹⁰ Herceg spominje slučaj obitelji Vila i to su ubojstva odmazda zbog fizičkog sukoba. Navodi i da postoje obdukcijski nalazi, a obducent mu ih je pokazao 16. "Policija ne pokazuje interes, pa predlažem nastavak izvida radi otkrivanja počinitelja, jer držim da njihovo privođenje i suđenje može donekle ublažiti revolt i strah članova obitelji pokojnih", piše Herceg predsjedniku Republike. Osim s patologom, Herceg je u Sisku razgovarao s gardistima i članovima obitelji nestalih. Podatke je prikupio od članova obitelji nestalih, patologa Steve Kovačevića, a gardisti i njihovi zapovjednici nisu mu dali nikakve podatke. "Imam utisak da ne žele govoriti jedan pred drugim, i da bi se u nastavku vremena željeni podaci o počiniteljima zlodjela mogli pribaviti pojedinačnim razgovorima i kontaktima. Većina mojih sugovornika aludira na bivši regionalni krizni štab, oca i sina Bobetka kao osobe pod čijim okriljem su se događaji odvijali", piše Herceg. To da je vrh politike bio upoznat s time što se događa u Sisku potvrdio je i tadašnji predsjednik Vrhovnog suda Vjekoslav Vidović. U intervjuu za *Feral Tribune* kazao je da su stalno dobivali informacije o zbivanjima na terenu, pa i o onima koje nisu došle do suda. Između ostalog Vidović je izjavio:

Tako su mi se jednog dana javili suci iz Siska i tražili hitan razgovor. Tada su nas informirali da se na njihovu području dogodila strašna stvar: desetak ljudi je ubijeno i njihovi su leševi isplivali u jednom rukavcu Kupe. Radilo se o ljudima koje je famozni *Slobodni tjednik* prethodno označio kao agente KOS-a. Oni su bez ikakvih dokaza i suđenja pobijeni i nije se znalo tko je to učinio. U Sisku je nakon toga nastao opći strah, a nitko od istražnih i drugih nadležnih organa ništa nije poduzimao. Nije mi ništa drugo preostalo nego da odem predsjedniku Vlade Franji Greguriću i da ga upoznam sa svime, tražeći da MUP nešto poduzme. On me je samo pitao imam li što napismeno o tome. Na to sam mu predao i pismeni izvještaj, ali do danas ne znam kako je to završilo.²¹¹

210 Boris Pavelić, "Tuđman je znao detalje o likvidacijama Srba u Sisku", *Novi list*, 29. siječnja 2002.; citirano prema *Hrvatska ljevica* 7/2002.

211 Zoran Daskalović: "Predigra za diktaturu" (intervju s Vjekoslavom Vidovićem), *Feral Tribune*, 498, 3. travnja 1995.

/ Kako su ubijali Vukovi

Likvidacije u Sisku nisu zaustavljene ni nakon što je Tuđman o njima obaviješten. Samo nekoliko dana nakon što je Herceg dostavio izvještaj Tuđmanu i Manoliću nestao je Stevo Borojević. On je 6. listopada odvezao suprugu Jasenku na posao u Stupno gdje je radila u štampariji. Tri dana prije toga specijalna policija je pretresla stan u kojem su živjeli Borojevići. Na putu do Stupna u Odri zaustavljeni su na kontrolnom punktu što je tada bila uobičajena praksa. Stevo je kazao da se vraća kući, Jasenka je otišla na posao.²¹² Borojević je po netaknutom ručku kojega je ostavila suprugu shvatila da on nije ni stigao do kuće.²¹³ Ivanka Uzelac, direktorica *Jedinstva*, ustvrdila je da je Borojević “bio toliko isprebijan da valjda nije bilo cijele kosti u njemu”.²¹⁴ Opisala ga je kao najobičnijeg radnika u skromnoj štampariji, koji nije imao ni pravi auto (vozio je “peglicu”) i nije imao nikakvih zadnjih misli ni namjera. Tijelo Steve Borojevića je pronađeno i on je 13 dana nakon nestanka sahranjen. Jasenka Borojević je u svom iskazu na suđenju kazala i da se njen poznanik Mićun Turk raspitivao za njenog muža. Jednom prilikom je pitao Brodarca zna li što o Stevi Borojeviću, a on je odgovorio “da Stevo nije niti na listi za praćenje, niti na listi za likvidaciju”.²¹⁵

Brodarac nije jedini koji je spominjao liste. Njih je spomenuo i Zlatko Dizdarević, pripadnik Vukova, koji je tvrdio da je svjedok likvidacije osamdesetak sisačkih Srba. Kao pripadnik Vukova određen je za rad na prijavnici u Jodnom, a “prije rata to je bilo poznato lječilište, a za vrijeme rata ustanova u koju su se dopremali Srbi na mučenje”,²¹⁶ kazao je Dizdarević. On tvrdi da je vodio evi-

212 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja, iskaz Jasenke Borojević <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 15.

213 Izjava Jasenke Borojević, dostupno na <http://www.osobnasjecanja.hr/video-arhiva/jasenska-borojevic/>

214 Izjava Ivanke Uzelac, dostupno na <https://www.youtube.com/watch?v=Sa1EBSSCXxE&list=PL52D9F5OCB346EOEC&index=10>

215 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja, iskaz Jasenke Borojević <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 15.

216 Višnja Gotal: “Dokumenti u kojima se Josip Brajković, Đuro Brodarac i Ivan Bobetko optužuju za masovne likvidacije Srba u Sisku djelo su Stjepana Komarca – Jedan od njegovih svjedoka je Zlatko Dizdarević koji tvrdi da je bio pripadnik “Vukova” koji su u Jodnom lječilištu ubijali sisačke Srbe”, *Nacional*, 197, 25. kolovoza 1999.

denciju dolazaka, u dva mjeseca koliko je radio na prijavnici Jodnog dovedeno je oko 80 ljudi, a “dovodili su ih na osnovu spiskova Brajkovića²¹⁷ iz HDZ-a”.²¹⁸ Dizdarević tvrdi da su likvidacije trajale od 26. lipnja do kraja kolovoza 1991. godine (što nije točno, bilo ih je i poslije, op. aut.), dovedene bi mučili u kotlovnici u koju njega nisu puštali, nakon čega bi ih odvodili na likvidaciju, a leš bi bacali u Savu. U razdoblju u kojem je Dizdarević bio u Jodnom navodno su samo dvojica dovedenih – Savo Kosić i Nenad Tintor – preživjeli, a za Kosića tvrdi da ga je osobno spasio. Dizdarević je Vukove, službeno jedinicu specijalne policije, drugačije okarakterizirao:

Vukovi su bili jedinica za likvidaciju. Imali smo crne uniforme. Sve papire o prijemu drugog bi dana morao predati Đuro Brodarcu u Policijsku upravu. Sve je išlo preko njih i ništa se nije događalo bez znanja Policijske uprave. Dakle, za sve zločine direktno su krivi Đuro Brodarac i Josip Brajković. Svi ubijeni ljudi u Jodnom lječilištu vodili su se kao nestali.²¹⁹

Vukovi nisu bili jedina formacija koja je likvidirala Srbe u Sisku. Osim njih, to je radila i Handžar divizija, dragovoljačka jedinica koja je okupljala uglavnom muslimane iz Labina, formalno jedinica specijalne policije u sklopu Policijske uprave Sisak, dakle pod zapovjedništvom Đure Brodarca i Vladimira Milankovića. Zapovjednik jedinice bio je Ekrem Mandal, imala je više desetaka pripadnika, u jednom trenutku vjerojatno oko 80 ljudi. Što je jedinica radila u Sisku i okolici, kakve zločine je počinila nad Srbima, javno je ispričao pripadnik te jedinice Muhamed Kličić. Nisu svi pripadnici Handžar divizije sudjelovali u odvođenjima, mučenju i likvidacijama Srba. “Ekrem Mandal (je) odabrao manju grupu nas koje je smatrao sposobnijima”.²²⁰ Mandal je blisko surađivao s Garbinom, zapovjednikom Vukova koji je Mandalu bio nadređen. Kličić i njegova grupa naredbe su primali od Mandala, ponekad od Garbina. Opisao je kako je izgledao odlazak na privođenje:

Ekrem Mandal bi nas sazvao, i to ne sve nego nas trojicu, četvoricu iz Handžar divizije, jer za to nisu svi znali. Rekao bi

217 Brajković Josip, predsjednik Općinskog odbora HDZ-a.

218 *Nacional*, 197, 25. kolovoza 1999.

219 *Nacional*, 197, 25. kolovoza 1999.

220 Slavica Lukić, “Muhamedova priča: Ljubicu Solar ubio je pripadnik Vukova iz snajpera Steyr... znam njegovo ime, a zna ga i Đuro Brodarac”, *Jutarnji list*, 4452, tjedni prilog Magazin, 620, 27. studenoga 2010.

“dečki, večeras se ide”. Ponekad smo iz naše baze u Mošćenici odlazili u lječilište Jodno gdje su bili stacionirani Vukovi. Iz Jodnog smo zajedno kretali u akcije, primjerice dva, tri njihova i dva, tri naša iz Handžar divizije... Prije nego što smo kretali u privođenje, preko lica bismo navukli *passamontagne* (kape s prorezom za usta i oči) pa često nismo niti znali tko su ljudi iz Vukova s kojima idemo u akciju. Te kape smo stavljali i da nas ljudi na cesti ne prepoznaju jer smo ponekad to radili usred dana.²²¹

Kličić se ne sjeća koga je privodio, tvrdi da su “Siščani” određivali koga će se privesti, a “važno je bilo da je Srbin i da ima novca”. Biografije pojedinih likvidiranih pokazuju da je za neke bilo važno da su Srbi, bez obzira na to što nemaju novca. Zatočeničke se uglavnom vodilo u Jodno, a “iz Jodnog je malo tko izašao živ”. Iz Kličićevog iskaza razvidno je da se osim po listama privodilo i arbitrarno. Naveo je slučaj muslimana, ugostitelja, i njegovog sina koji su otišli po Mandalovoj naredbi. Od njih je tražen novac, a pušteni su nakon tri dana, na nečiju intervenciju. Kličić tvrdi da je Brodarac znao za većinu odvođenja, a Kličić je često u Sisku pio s Garbinom i Mirkom Marjanovićem “Grančicom”.²²² Uz piće su razgovarali o tome tko je Srbin, tko ima novca, tko je doušnik, tko je otišao u Petrinju, a za Marjanovića je Kličić kazao da je bio najokrutniji i sam se hvalio da tko dopadne u njegove šake živ ne izlazi.

Likvidacije Srba u Sisku povezuju se s policijskim postrojbama: jedinicom iz Odre (kojom je zapovijedao Mato Brajković, brat predsjednika Općinskog odbora HDZ-a Josipa Brajkovića), Handžar divizijom (kojom je zapovijedao Ekrem Mandal) i Vukovima (kojima je zapovijedao Jadranko Garbin, prijeraatni pripadnik RSUP-a u činu samostalnog inspektora). Na suđenju Milankoviću i Bošnjaku postavljeno je pitanje organizacije PU Sisak, kojoj je na čelu Đuro Brodarac, i pitanje zapovjednih linija, posebno kada je riječ o Vukovima čiji je Bošnjak bio pripadnik. Ni suđenje na to pitanje nije dalo potpuno jasan odgovor. Pojedini svjedoci su navodili da su Vukovi bili izravno pod zapovjedništvom Brodarca, pojedini da nije Brodarac imao ingerencije nad Vukovima nego prvi čovjek Kriznog štaba Ivan Bobetko.

221 Isto.

222 Pripadnik Vukova, zamjenik zapovjednika Jadranka Grbina. Godine 2003. promijenio je ime u Ljuban Zorić. U travnju 2006. ubio je nevjenčanu suprugu Mirjanu Lukačević i njenu trudnu kći Mariju Lukačević zbog čega je osuđen na 32 godine zatvora.

Mato Damjanović, radio je na osiguranju Brodarca, na suđenju je ustvrdio da su Vukovi došli u Sisak na temelju zapovijedi Ivana Bobetka²²³ iz čega bi se moglo zaključiti da im je Bobetko bio nadređen. Takvu tezu zastupao je i Denis Tadić, pripadnik Vukova od 27. srpnja 1991. do 17. kolovoza 1993. On tvrdi da nitko iz Policijske uprave Sisak nije imao ikakve ingerencije nad Vukovima.²²⁴ Željko Krapljan policajac je postao sredinom 1990., pripadnik I. Policijske postaje u Sisku u lipnju 1991., bio je zapovjednik policije u Sunji, član HDZ-a od 1990. On tvrdi da su Vukove osnovali Ministarstvo unutarnjih poslova i Krizni štab, a Garbin je neposredno kontaktirao s predsjednikom Republike preko Mladena Gložinića, a ni Brodarac ni bilo tko drugi nije imao ingerenciju nad Vukovima. Milanković je naveo da su Vukovi u Sisak došli iz Zagreba, a njihov prvi zapovjednik Mladen Gložinić bio je dosta utjecajan kod predsjednika Republike i zato je jedinica bila "dosta bahata".²²⁵ Milankovićeva odvjetnica Nataša Čučić u završnoj je riječi kazala da njen klijent nije bio član Regionalnog kriznog štaba, a vrijeme ubojstava i prestanka ubojstava u Sisku poklapa se s radom Regionalnog kriznog štaba. Vukovi nisu bili pod zapovjedništvom PU Sisak nego pod zapovjedništvom Regionalnog kriznog štaba kojeg je na čelu bio Ivan Bobetko, inače saborski zastupnik i glavni tajnik HDZ-a, a za kojega je Čučić konstatirala da je "bio vrlo moćna osoba s velikim autoritetom".²²⁶ Božidar Horvat, pripadnik Vukova od studenog 1991. godine, tvrdi da je Garbinu bio nadređen Brodarac.²²⁷ Stjepan Muhar, također pripadnik Vukova, tvrdi da je Garbin bio podređen Brodarcu i Milankoviću, tvrdi da su njih trojica gotovo svakodnevno bili u kontaktu kako u Policijskoj upravi tako i u Jodnom i nije se mogla donijeti odluka, a da oni to ne znaju.²²⁸ Stjepan Krpičak,

223 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja, iskaz Mate Damjanovića <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 7.

224 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja, iskaz Denisa Tadića <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 19.

225 Documenta – Zločini u Sisku – Izvještaji sa suđenja, iskaz Vladimira Milankovića <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 113–4.

226 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja, završna riječ Nataša Čučić <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 119.

227 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja, iskaz Božidara Horvata <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 21–22.

228 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja, iskaz Stjepana Muhara <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 40.

koordinator između PU Sisak i MUP-a Republike Hrvatske, misli da su Vukovi bili pod Policijskom upravom Sisak. Nije vidio dokument o tome, ali je vidao Garbina kod Brodarca.²²⁹ Dojam je šefa smjene u operativnom dežurstvu PU Sisak Tome Perkovića da su Vukovi bili pod ingerencijom te Policijske uprave jer im je plaće isplaćivalo Ministarstvo unutarnjih poslova. Od te jedinice Perković nije dobivao izvješća niti je s njom mogao stupiti u kontakt.²³⁰ Zdravko Bobetko, od 1. rujna pomoćnik načelnika za operativne poslove PU Sisak Ivana Touneca, kazao je da je Vukovima bio nadređen Brodarac.²³¹ I Goran Silaj, zapovjednik posebne jedinice policije do rujna kada prelazi u Službu za zaštitu ustavnog poretka, tvrdi da je Garbin primao naredbe izravno od Brodarca. Silaj tvrdi da posebna jedinica policije nije imala nikakve veze s Vukovima, a “na sastancima koordinacije Jadranko Garbin je primao zapovijedi i zadaće od Načelnika PU u Sisku”.²³²

O posebnosti Vukova unutar MUP-a svjedočio je Vladimir Faber, zapovjednik specijalne jedinice policije Alfa Policijske uprave Zagreb. Opisao je način djelovanja pričuvne policije i kazao da bi njeni pripadnici bili pridodani djelatnim policajcima u pojedinoj policijskoj upravi. Faber tvrdi da je odluke donosio načelnik policijske uprave u suradnji s nadležnim županijskim uredima za obranu (što je nejasno i neprecizno jer je podjela na županije u Hrvatskoj uvedena 1993.). Naveo je i dvije iznimke: Merčepovu postrojbu i Vukove.²³³ Posebnost Vukova može se nazrijeti i iz činjenice da je Faber dva puta morao intervenirati protiv njih. U rujnu ili listopadu 1991. Alfe su intervenirale protiv Vukova zato što su oni rastjerali redovnu policiju, pucali, prijetili ljudima. Nakon nekoliko mjeseci Faber je dobio popis 10 do 15 pripadnika Vukova koji su trebali prijeći u Alfe. Provjerio je te osobe, utvrdio da njih više od 50 posto ima kriminalnu prošlost i nije im dopustio ulazak u Alfe.²³⁴

229 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaj sa suđenja, iskaz Stjepan Krpičak <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 45.

230 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaj sa suđenja, iskaz Tomo Perković <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 66.

231 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja, iskaz Zdravka Bobetka <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 78.

232 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja, iskaz Goran Silaj <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 103.

233 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja, iskaz Vladimir Faber <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 108.

234 Isto, str. 109.

Svjedočio je i Ivan Vekić, ministar unutarnjih poslova za vrijeme rata. Uspostavio je jasnu zapovjednu liniju: predsjednik Republike — predsjednik Vlade — Ministarstvo unutarnjih poslova — predsjednik kriznog štaba — načelnik Policijske uprave iz čega je vidljivo da je “Milanković bio 6 — 7 na ljestvici odlučivanja, dok Drago Bošnjak u hijerarhiji nje predstavljao ništa, nije imao nikakvih zapovjednih ovlasti”.²³⁵ Na temelju tako opisane zapovjedne linije Vekić je kazao da su Garbinu mogli zapovijedati samo Đuro Brodarac i on. Opisujući vojnu situaciju Vekić je kazao da se Sisak morao obraniti po svaku cijenu, a na pitanje je li bio informiran o tome da se u Sisku događa nešto nedozvoljeno rekao je “da je u ratu teško govoriti što je dozvoljeno, a što nedozvoljeno. Bilo je nekoliko prijava, no imali smo velikih problema s tzv. ‘civilima’. Bilo je teško procijeniti je li civil civil ili je civil osoba s neprijateljskim namjerama.”²³⁶ Osvrnuo se i na Handžar diviziju koju je opisao kao grupu od 19 avanturista koji nisu bili u sastavu MUP-a, ali su poštovali naredbe policije. U ratu su angažirane osobe koje su imale kriminalnu prošlost, pa i osobe koje su puštene s odsluženja kazne kako bi se priključile pojedinoj postrojbi. Takav je slučaj bio s Vukovima. Vekić je u svom iskazu konstatirao da mu se prigovaralo zbog toga što su osobe koje su puštene iz zatvora naoružane i angažirane u obrani i postavio pitanje “zar oni mogu biti diskriminirani kad se bore za RH?”.²³⁷

Svjedok Adam Garvanović govorio je da su u Vukovima većinom bili zatvorenici te da su osnovani po političkoj, ne policijskoj liniji. Garvanović je govorio i o drugim policijskim jedinicama na području Siska. Jedinicom iz Odre zapovijedao je Mato Brajković i ona nema veze s Vukovima, a pripadnici te jedinice provaljivali su uglavnom u stanove Srba i pripadnika JNA. Garvanović tvrdi i da su pričuvne jedinice formirane uglavnom od ugostiteljskih djelatnika²³⁸ koje je Brodarac poznao, a svi su bili članovi “političke stranke”, dakle HDZ-a.²³⁹ Pripadnik Vukova Slavko Lukačić kazao je da su Garbina svi slušali

235 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja, iskaz Ivan Vekić <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 76.

236 Isto.

237 Isto.

238 Mato Brajković dolazi iz ugostiteljskog miljea. Njegov otac ostavio mu je gostionicu. O tome je u svom iskazu govorila inspektorica Rozalija Šabalj Božić koja je bila na uviđaju u slučaju Vlade Božića. Za Matu Brajkovića je kazala da je bio vrlo dobar i kulturni gostioničar.

239 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja, iskaz Adam Garvanović <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str 40–1.

i da je on “od tzv. Robijaša stvorio respektabilnu vojsku”.²⁴⁰ Bez obzira na uspostavljenju zapovjednu liniju kakvu je opisao Vekić, čini se logičnim zaključiti da je za Vukove vrijedila dvostruka zapovjedna linija, i ona koja je vodila prema Đuri Brodarcu i ona koja je vodila prema Ivanu Bobetku. Josip Hajenić je u Vukovima bio od studenog 1991. godine i preuzeo je zapovjedništvo nad dijelom postrojbe, a tvrdi da je Garbin zapovjedi dobivao od Brodarca, ali ih je znao dobivati i od Bobetka.²⁴¹

Odvođenja, hvatanja, mučenja i smaknuća Srba u Sisku posljedica su ekstremne situacije kakvu stvara rat, ali ona su u znatnoj mjeri provedena organizirano i planski, a u tome ne treba zanemariti ni atmosferu koja je postepeno, od proljeća 1990. do ljeta 1991. godine postala veoma zatrovana, šovinistička na cijelom području Banije. Odvođenjima i smaknućima prethodile su prijetnje i zastrašivanja, a što se ponajviše manifestiralo u miniraju kuća i gospodarskih objekata, te otpuštanjima. Posljedica svega je znatno smanjenje broja Srba u Sisku – s više od 10.000 koliko ih je u gradu živjelo prije rata njihov je broj pao na manje od četiri tisuće prema popisu stanovništva iz 2001. godine.

Nije moguće u relativno kratkom vremenu smaknuti tako velik broj ljudi bez organizacije, a postojanje plana, odnosno “lista” u Sisku 1991. spominjali su mnogi, pa i na suđenju. Sve likvidacije nisu posljedica plana. Ubojstvo petero članova obitelji Vila posljedica je hajke na tu obitelj nakon sukoba u ugostiteljskom objektu u kojem je član te obitelji nožem ubo jednog čovjeka, po nacionalnosti Hrvata. Srbe se iz Siska, ali kako se vidi iz iskaza sudionika ne samo njih, odvodilo i hvatalo i iz koristoljublja. U svemu tome sudjelovale su razne policijske formacije nastale 1991. godine za koje je upitno koliko su bile uklopljene u policijski sustav, a koliko su bile formacije lokalnih policijskih dužnosnika i političkih moćnika. Reakcija policije, a potom i javnog tužiteljstva na zločine bila je, blago rečeno, mlaka. U pravilu nije sezala dalje od prijave protiv NN počinitelja. Element nekažnjivosti za počinjeni zločin, pa i nakon što je sam državni vrh bio obaviješten o tome što se zbiva u Sisku, sigurno je doprinio događajima u Sisku i njihovoj magnitudi. Međutim, danas se može zaključiti da nije bilo realno očekivati da država istražuje i procesu-

240 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja, iskaz Slavko Lukačić <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 73.

241 Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja, iskaz Josip Hajenić <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf>, str. 100.

ira zločine počinjene nad Srbima u Sisku 1991. godine (pa i 1992.). Pojedini državni organi, primarno policijski, bili su počinitelji i organizatori počinjenih zločina. U tom svjetlu, pa još i u kontekstu rata 1991. godine i međunacionalne mržnje koja je bila usmjerena i prema Srbima koji su ostali u Republici Hrvatskoj i koji su iskazali lojalnost i državi i vlasti, nerealno je očekivati da će drugi državni organi, opet primarno policijski, pa potom javnotužiteljski, istraživati zločine koje su počinili njihovi formalne kolege pri čemu su mnogi od tih kolega strahovali. Nevoljkost države da istraži zločine počinjene u Sisku dugo je trajala. Bez obzira na pojedine prethodne pokušaje, prva, i zasad jedina sveobuhvatnija pravosudna akcija procesuiranja počinjenih ratnih zločina nad Srbima u Sisku, započela je tek u ljeto 2011. godine kada su uhićeni Đuro Brodarac, Vladimir Milanković i Drago Bošnjak. Optužnica protiv Milankovića i Bošnjaka podnesena je u prosincu 2011. godine (Brodarac je u međuvremenu umro u pritvoru). Dvije godine kasnije Milanković je prvostupanjskom presudom osuđen na osam godina zatvora, a Bošnjak je oslobođen. Pravomoćnom presudom Vrhovnog suda iz lipnja 2014. godine Milanković je osuđen na deset godina zatvora, a Bošnjak je oslobođen.

/ Literatura

Izvori:

Državni arhiv u Sisku, Sabirni centar Petrinja, Fond Srpska demokratska stranka
– 681 – Općinski odbor Dvor
– 691 – Općinski odbor Sisak
– 692 – Općinski odbor Petrinja

Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. — 1995., Dokumenti, Oružana pobuna Srba u Hrvatskoj i agresija oružanih snaga SFRJ i srpskih paravojsnih postrojbi na Republiku Hrvatsku (1990. — 1991.), Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2007.

Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. — 1995., Dokumenti, knjiga 2., Dokumenti

institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (1990. — 1991.), Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Zagreb — Slavonski Brod, 2007.

Documenta – Zločin u Sisku – Izvještaji sa suđenja <https://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/SISAK-izvjestaji-s-glavne-rasprave.pdf> pristup ostvaren 5. ožujka 2020.

Osobna sjećanja, video arhiva, iskaz Stanislave Gregurinčić Žilić, dostupno na <http://www.osobnasjecanja.hr/video-arhiva/stanislava-gregurincic-zilic/> pristup ostvaren 7. kolovoza 2020.

Osobna sjećanja, video arhiva, iskaz Jasenke Borojević, dostupno na <http://www.osobnasjecanja.hr/video-arhiva/stanislava-gregurincic-zilic/> pristup ostvaren 9. kolovoza 2020.

Osobna sjećanja, video arhiva, iskaz Ivanke Uzelać, dostupno na <https://www.youtube.com/watch?v=zsowktDcG78&list=PL52D9F50CB346E0EC&index=12&t=os&a-pp=desktop> i <https://www.youtube.com/watch?v=Sa1EBSSCXxE&list=PL52D9F50CB346E0EC&index=10> pristup ostvaren 9. kolovoza 2020.

Osobna sjećanja, video arhiva, iskaz Vjere Solar, dostupno na <https://www.youtube.com/watch?v=L7YKUznFrJs&list=PL52D9F50CB346E0EC&index=9> pristup ostvaren 12. kolovoza 2020.

Zapisnici o obdukciji i zapisnici o vanjskom pregledu (Vlado Božić, Miloš Brkić, Zoran Vranešević, Branko Oljača, Nikola Trivkanović, Željko Vila, Dušan Vila, Mlado Vila, Marko Vila, Evica Vila), fotokopije u posjedu autora

Popis stanovništva 1991. – Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1992.

Rezolucija o zaštiti Ustavnog poretka Republike Hrvatske, Narodne novine, 8/1991

Zakon o oprostima od krivičnog progona i postupka za krivična djela počinjena u oružanim sukobima i u ratu protiv Republike Hrvatske, Narodne novine, 58/1992

Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, 56/1990

Županijsko državno odvjetništvo u Osijeku, broj K-DO-53/11 od 16. prosinca 2011. <http://>

www.centar-za-mir.hr/uploads/OPTUZNI-CA_SISAK_skracena.pdf pristup ostvaren 20. prosinca 2019.

Županijski sud u Sisku, K-10/10, presuda Ivici Miriću od 10. lipnja 2010.

Knjige:

Barić, Nikica: *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990. — 1995.*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2005.

Bauman, Dragutin: *Željezara Sisak u Domovinskom ratu i poraču*, Hrvatsko žrtvoslovno društvo, Zagreb, 2018.

Budimir, Božo: *Rat i sloboda, Domovinski rat u Hrvatskoj*, M-Print, Zagreb, 2008.

Gajdek, Đuro, Pokorny, Snježana: *Sisački žrtvoslov Domovinskog rata 1991. — 1995.*, Udruga roditelja poginulih branitelja Domovinskog rata Grada Siska, Sisak, 2016.

Glavaš, Dušan: *Naša Krajina, ratni dnevnik 1990. — 1995. godine*, Knjiga-komerc, Beograd, 2005.

INA u Domovinskom ratu, ur. Mijo Ivurek, INA, Zagreb, 1997.

Jović, Borisav: *Posljedni dani SFRJ, izvodi iz dnevnika*, Kompanija Politika, Beograd, 1995.

Juzbašić, Živko: *Srpsko pitanje i hrvatska politika, svjedočanstva i dokumenti*, Prometej, Zagreb, 2009.

Knežević, Domagoj: *Hrvatska demokratska zajednica od osnivanja do raskida s Jugoslavijom*, doktorski rad, Hrvatski studiji, Zagreb, 2015.

Marijan Davor: *Hrvatska 1989. — 1992. Rađanje države*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2017.

Članci:

Arbutina, Paulina: Dossier Sisak 1991., *Ljetopis SKD Prosvjeta*, Zagreb, 2019.

Knežević, Domagoj: Srpska demokratska stranka od osnivanja do konstituiranja prvoga višestranačkog Sabora, *Časopis za suvremenu povijest* 1/2011

Knežević, Domagoj: Srpska demokratska stranka od konstituiranja prvog višestranačkog Sabora do početka srpska pobune u Hrvatskoj u kolovozu 1990., *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 60/2018

Maljevac, Željko: Počeci višestranačja u Sisku i na Banovini (političke stranke u Sisku i na Banovini uoči višestranačkih izbora 1990.) u *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. — 1995., Memoarsko gradivo, knjiga 4*, Zapisi s Banovine 1990., 1991. i 1995., Hrvatsko memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2009.

Raguž, Jakša: Napad na policijsku stanicu Glina 26. lipnja 1991., u *Zbornik Drage Rokсандića*, FF Press, Zagreb, 2019.

Rokсандić, Drago: Srbi u Hrvatskoj (1989 — 1991): Između lojalnosti, neposlušnosti i pobune, dostupno na http://www.ffzg.unizg.hr/pov/zavod/triplex2/wp-content/uploads/2012/02/ROKSANDIC_2011_87-120.pdf, str. 102, pristup ostvaren 25. rujna 2020.

Novine i novinski članci:

Jeđinstvo, Sisak, 1990. — 1992.

Sisački tjednik, 1992.

Naša riječ, glasilo JSDS, 1990. — 1991.

Hrvatska ljevica 7/2002, "Dossier: Zločini u Sisku – Ubijeni i nestali"

Čija je Hrvatska, transkript razgovora Tuđmana i Raškovića, *Danas*, 441, 31. srpnja 1990.

Daskalović, Zoran: Predigra za diktaturu (intervju s Vjekoslavom Vidovićem), *Feral Tribune*, 498, 3. travnja 1995.

Didić, Marko: Mikelić me se boji kao crnog vraga (intervju s Đurom Brodarcem), *Panorama*, 25. siječnja 1995.

Dr. Franjo Tuđman o novom Ustavu: Demokratski, narodni Ustav za sva vremena, *Slobodna Dalmacija*, 14241, 26. 7. 1990.

Frković, Josip: Licemjerne tlapnje, *Večernji list*, 17. svibnja 1991.

Gotal, Višnja: Dokumenti u kojima se Josip Brajković, Đuro Brodarac i Ivan Bobetko optužuju za masovne likvidacije Srba u Sisku djelo su Stjepana Komarca – Jedan od njegovih svjedoka je Zlatko Dizdarević koji tvrdi da je bio pripadnik "Vukova" koji su u Jodnom lječilištu ubijali sisačke Srbe", *Nacional*, 197, 25. kolovoz 1999.

Grbić, Gordana: Protiv "mitinga", barikada i oružja, *Slobodna Dalmacija*, 14271, 25. kolovoza 1990.

Ivanović, Slobodan: Samo nemoj reći da si Hrvat, intervju s Đurom Brodarcem, *Sportske novosti*, 19. listopada 1991.

Lukić, Slavica: Muhamedova priča: Ljubicu Solar ubio je pripadnik Vukova iz snajpera Steyr... znam njegovo ime, a zna ga i Đuro Brodarac", *Jutarnji list*, 4452, tjedni prilog Magazin, 620, 27. studenoga 2010.

Marić, Davor: Rašković: Ovo je ustanak bez oružja, *Slobodna Dalmacija*, 14241, 26. srpnja 1990.

Obad, Orlanda: Glavašev sudac Željko Horvatović 1992. godine pustio ubojice i mučitelje civila, dostupno na <https://www.jutarnji.hr/naslovnica/glavasev-sudac-zeljko-horvatovic-1992.-godine-pustio-ubojice-i-mucitelje-civila-3774459> pristup ostvaren 28. rujna 2020.

Pavelić, Boris: Tudman je znao detalje o likvidacijama Srba u Sisku, *Novi list*, 29.

siječnja 2002., citirano prema *Hrvatska ljevica* 7/2002

Riječ predsjednika Republike Hrvatske o aktualnoj političkoj situaciji: Scenarij za tenkove, *Slobodna Dalmacija*, 14241, 26. srpnja 1990.

S.S.: Vjera Solar vs. Vlada RH: Nagodba na poticaj Strasbourga <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/vjera-solar-vs-vlada-rh-nagodba-na-potica-j-strasbourg-20150117> pristup ostvaren 22. kolovoza 2020.

Šeks, Vladimir: O promjenama republičkog Ustava – uvod u novi Ustav, *Slobodna Dalmacija*, 14241, 26. srpnja 1990.

Vitez, Saša: Vampiri KOS-a su spremni, *Slobodni tjednik*, 29. lipnja 1991. (ime i prezime autora je pseudonim)

TIHOMIR PONOŠ

Sisak 1990 — 1991: war crimes against Serbs

The article describes war crimes committed against Serb civilians in Sisak during the 1991 war. It describes the circumstances and events that turned the multiethnic environment of Sisak into a place of death for more than a hundred Serb civilians. It also describes the aggravation of the political situation in Banija and Croatia in the period from the 1990 elections until the outbreak of the war, and as part of that it analyzes in more detail the aggravation and the policy of confrontation and separatism led by the SDS. It analyzes the role of the state in the liquidation of Serbs, especially the police and police units involved in the abduction and liquidation of Serbs, and the slowness and inefficiency of the judiciary in prosecuting perpetrators.

KEYWORDS: *Serbs, Sisak, war crimes, Wolves, killings, abduction*